

T.C.

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİDİM DALI
HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

**KARAGÖZ-HACIVAT DİYALOGLARINDAN
HAREKETLE CÜMLE ÇÖZÜMLEMESİ ve
KARAGÖZ'ÜN TÜRKÇECİLİĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan: Deniz ÇÖMEZ

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

31.08.2015

Enstitümüz *Türk Dili ve Edebiyatı* Anabilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden 135160111 numaralı **Deniz ÇÖMEZ'in** "İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "**Karagöz Hacivat Diyaloglarından Hareketle Cümle Çözümlemesi ve Karagöz'ün Türkçeciliği**" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 03.07.2015 tarih ve 2015/15 sayılı toplantısında seçilen ve Tepekent Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin 5. bendi gereğince (30) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında **oyçokluğu/oybirliği ile Kabul/Red veya Düzeltme** kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
DOÇ.DR. ABDULKADİR EMEKSİZ

ÜYE
PROF.DR. MUHAMMET YELTEN

ÜYE
PROF.DR.DURAN ÇAKMAK

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Karagöz-Hacivat Diyaloglarından Hareketle Cümle Çözümlemesi ve Karagöz’ün Türkçeciliği” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

[Tarih ve İmza]

Deniz ÇÖMEZ

ONAY

Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece İstanbul Arel yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Teziminyıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

[Tarih ve İmza]

Deniz ÇÖMEZ

ÖZET

KARAGÖZ-HACİVAT DİYALOGLARINDAN HAREKETLE CÜMLE ÇÖZÜMLEMESİ ve KARAGÖZ'ÜN TÜRKÇECİLİĞİ

Deniz ÇÖMEZ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ

Ağustos, 2015 - 114 Sayfa

Karagöz Türk Halk edebiyatının ayrılmaz bir parçasıdır. Anadolu'ya gelişi hususunda çeşitli görüşler mevcuttur. Mevcut görüşler içinde en tutarlı olanı Karagöz'ün XVI. yüzyılda Yavuz Sultan Selim zamanında Mısır'dan geldiği yönünde olan görüştür. Karagöz yalnızca bir gölge oyunu olarak kalmayıp sosyal hayatın içine nüfuz etmiştir. Halkın sorunları, dönemin problemleri mizahi yolla perdeye yansımıştır.

Oyunların asıl kişileri olan Karagöz ve Hacivat belirli kesimleri temsil etmiştir. Hacivat Saray'ı temsil ederken Karagöz halkı temsil etmiştir. Bu durum Hacivat-Karagöz'ün konuşmalarına da yansımıştır. Çalışmanın temelini Karagöz ve Hacivat arasındaki konuşmalar oluşturmuştur.

Üç bölümden oluşan bu tezin birinci bölümünde "Karagöz" kelimesi tanımlanarak gölge oyununun kökenine inilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Türk Dili ve Türkçecilik hakkında genel bilgiler verilmiştir. Son bölümde Karagöz-Hacivat diyaloglarından hareketle Karagöz'ün Türkçeciliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda bu bölümde Karagöz oyunlarındaki konuşmalardan hareketle cümle çözümlemesi yapılmaya çalışılmıştır. Karagöz'ün Türkçeciliğini tespit etmek amacıyla yapılan bu tez çalışmasında, Karagöz'ün dil açısından günümüzde de geçerli olabilecek bir kaynak olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise tespitler verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Karagöz, Gölge Oyunu, Türkçecilik.

ABSTRACT

SENTENCE ANALYSIS BASED ON HACIVAT-KARAGOZ DIALOGUES AND KARAGOZ'S USAGE OF TURKISH

Deniz ÇÖMEZ

Master Thesis

Supervisor: Assoc. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ

August, 2015 - 115 pages

Karagoz is an integral part of Turkish folk literature. There are various opinions about the arrival in Anatolia. The most consistent in existing opinion is Karagöz has come from Egypt at Sultan Selim period in XVI.century. Karagoz has penetrated into our social life not only as a shadow play. People's problems, the problems of periods are reflected in humorous ways curtain period.

Karagoz and Hacivat are certain segments of the game, which represents certain areas. Hacivat represents the palace, Karagoz represents the public. This situation was reflected in Hacivat and Karagoz's speech. The main sources formed the basis of conversations between Karagoz and Hacivat.

This thesis consists of three parts. In the first part of this thesis the word of “Karagoz” is defined also has tried to shadow descended to the roots of the game. In the second part provides general information about Turkish language and usage of Turkish. At the last part by looking at Hacivat and Karagoz's dialogue tried to determine Karagoz's usage of Turkish. In this part, it has also tried to make the sentence of the speech analysis of Karagoz. In this thesis I tried to determine Karagoz 's usage of Turkish and today in terms of the language that has sought to demonstrate the there is a resource that may be applicable. In the concluding section I aimed to give fixations.

Keywords: Karagoz, Shadow Play, Usage of Turkish.

ÖN SÖZ

Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun en önemli dallarından biri, günümüzde Karagöz oyunları olarak bilinen gölge oyunudur. Yüzyıllardır varlığı bilinen ve kökeni araştırmacılar tarafından farklı coğrafi bölgelere çekilen Karagöz oyunları şimdiye kadar önemini korumuştur. Varlığı bilindiği dönemlerden itibaren yalnızca oyun olarak kalmayıp sosyal hayatın içine nüfuz etmiş ve halkın sözcüsü durumuna gelmiştir. Öyle ki halkın sorunları, dönemin çeşitli problemleri dolaylı yollarla Karagöz üzerinden işlenmeye çalışılmıştır. Bu da Karagöz oyunlarının önemini daha da arttırmıştır. Dolayısıyla Karagöz birçok tez ve araştırma konusu olmuştur.

Bu yüksek lisans tezi; Karagöz Oyununun Tarihi Gelişimi ve Karagöz Oyununun Tekniği, Türk Dili ve Türkçecilik, Türkçede Söz Dizimi ve Karagöz'ün Türkçeciliği olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Karagöz nedir?” sorusunun cevabı irdelenmiş, Karagöz hakkında araştırma yapan birçok araştırmacının görüşlerine yer verilerek Karagöz oyunlarının kökenine inilmeye çalışılmıştır. Oyunun işleyişinin anlaşılması bakımından oyun içerisinde yer alan tiplere ve oyunun bölümlerine değinilmiştir. İkinci bölümde ise Türk Dili'ne genel bir çerçeveden bakılmış ve Türkçeciliğin ne olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Son bölümde “Karagöz'ün Türkçeciliği” ele alınmıştır. Bu bağlamda oyun diyaloglarından hareketle cümleler incelenmeye çalışılmış ve bazı kelimelerin anlamları üzerinde durulmuştur. Karagöz'ün Türkçeciliğini tespit etmek amacıyla yapılan bu tez çalışmasında, Karagöz'ün dil açısından günümüzde de geçerli olabilecek bir kaynak olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışılması gereken bir konuyu tez konum olarak belirleyerek ufkumu açan, tez çalışmam sırasında desteğini her zaman hissettiren değerli hocam ve danışmanım sayın Doç. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ'e; kaynak bulma noktasında bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen sayın Prof. Dr. Muhammet YELTEN'e, Dr. Osman ERCİYAS'a; benimle birlikte yüksek lisans yapan ve bir eşin yapabileceği fedakârlıkların çok üstünde bir destekle bana yardımcı olan kıymetli eşim Tuğba ÇÖMEZ'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İstanbul, Ağustos 2015

Deniz ÇÖMEZ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖN SÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1

1.BÖLÜM

KARAGÖZ OYUNUNUN TARİHİ GELİŞİMİ ve KARAGÖZ OYUNUNUN TEKNİĞİ

1.1 Karagöz nedir?.....	2
1.2 Karagöz Oyununun Kaynağı.....	5
1.3 Karagöz Oyununun Tarihi Gelişimi.....	8
1.4 Karagöz Oyununun Bölümler.....	12
a) Mukaddime (Giriş).....	12
b) Muhavere (Söyleşme).....	14
c) Fasil (Oyunun Kendisi).....	19
d) Bitiş.....	19
1.5 Karagöz Oyununun İçeriği.....	20
a) Kâr-ı Kadim oyunlar (eski / klasikleşmiş).....	20

b) Nev-icâd Oyunlar (yeni / modern).....	20
1.6 Karagöz Oyununda Kişiler	21
A. Asıl Kişiler.....	22
Karagöz.....	22
Hacivat.....	23
B. Sıklıkla Görülen Kişiler.....	23
Çelebi.....	23
Tiryaki.....	24
Beberuhi.....	24
C. Zenneler/ Kadınlar.....	24
D. Kabadayılar ve Sarhoşlar	26
1.7 Karagöz Oyunun Tekniği.....	28

2. BÖLÜM

TÜRK DİLİ ve TÜRKÇECİLİK

2.1 Türk Dilinin Doğuşu.....	31
2.1.1 Türk Dili/ Türkçe.....	33
2.1.2 Dillerin Sınıflandırılması ve Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri.....	34
A. Menşe (Kökenlerine) Göre Diller.....	35
a. Hint - Avrupa Dilleri.....	35
b. Sami – Hami Dilleri.....	35

c. Çin-Tibet Dilleri.....	36
d. Ural - Altay Dilleri.....	36
e. Bantu Dilleri:.....	36
B. Yapılarına Göre Diller.....	36
a. Tek Heceli Diller.....	37
b. Eklemeli (iltisaklı/bitişken) Diller.....	37
c. Çekimli (tasrifli/bükümlü) Diller.....	37
Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri.....	38
2.2 Türkçeciliğin Doğuşu.....	40
2.3 Türkçecilik Akımı (Türkî-i Basît) ve Temsilcileri.....	44
Aydınlı Visalî.....	46
Tatavlı Mahremî.....	46
Edirneli Nazmî.....	47

3.BÖLÜM

KARAGÖZ METİNLERİNDE SÖZ DİZİMİ ve KARAGÖZ'ÜN TÜRKÇECİLİĞİ

3.1 Türkçede Söz Dizimi.....	49
3.1.1 Cümle.....	50
3.1.2 Cümlenin Öğeleri.....	50
Yüklem.....	51
Yüklemin Özellikleri:.....	51
Özne.....	55

Öznenin Özellikleri:.....	55
Cümlenin Tamamlayıcı Ögeleri.....	57
Nesne.....	57
Yer Tamlayıcısı (Dolaylı Tümleç).....	60
Zarf Tümleci.....	61
Cümle Dışı ögeler (Cümle Dışı Unsur).....	62
Karagöz Diyaloglarından Hareketle Cümle Çözümleme Örnekleri.....	63
3.2 Karagözün Türkçeciliği.....	66
3.2.1 Kelime.....	66
SONUÇ.....	77
EKLER.....	80
KAYNAKÇA.....	98
e-Kaynaklar.....	101
ÖZGEÇMİŞ.....	102

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
Ar.	: Arapça
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CDU	: Cümle Dışı Unsur
Dolaylı T.	: Dolaylı Tümleç
F.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
Haz.	: Hazırlayan
İİ	: İş İştir isimli oyun
İKK	: İki Kiskanç Kadın isimli oyun
İng.	: İngilizce
İt.	: İtalyanca
KA	: Karagöz Aşçıbaşı isimli oyun
KD	: Karagöz'ün Doktorluğu isimli oyun
KDS	: Karagöz Dans Salonunda isimli oyun
KE	: Köylü Evlenmesi isimli oyun
KM	: Karagöz Milyoner isimli oyun
KY	: Karagöz'ün Yazıcılığı isimli oyun
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OR	: Ortaklar isimli oyun
Osm.	: Osmanlıca
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SS	: Salıncak Safası isimli oyun
ŞK	: Şifreli Köpek isimli oyun
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: Ve benzerleri, ve başkaları, ve bunun gibi
Yay.	: Yayınları, yayınevi
Yer. T.	: Yer Tamlayıcısı
Zarf T.	: Zarf Tümleci

GİRİŞ

Araştırmacılar tarafından Karagöz oyununun tarihi gelişimi konusunda birleşilen nokta; Karagöz oyununun 16. yüzyılda Mısır'dan Yavuz Sultan Selim tarafından getirildiği yönündedir. Karagöz oyunlarının tarihi gelişimi ve kökeni konusunda birçok görüş olsa da en tutarlı görüş, kanıtlanabilirliği açısından bu görüştür. Kökeni bu kadar eski olan bir oyunun değeri günümüzde Türkler tarafından bilinmemektedir.

Gelişmiş ülkeler modern gölge tiyatrosu çalışmaları yaparken Çin ve Türk gölge oyunlarını kaynak almaktadırlar. Bütün dünyada Karagöz'e olan ilgi her geçen gün artmaktadır. Öyle ki Yunanistan televizyonlarında dahi "Karaghiozis" programları bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerin çoğunda kuklacılık fakültelerinde Karagöz ders olarak okutulmakta ve bu ülkelerin çoğunda kuklacılık ile gölge tiyatrosu eğitim-öğretim aracı olarak kullanılmaktadır. Bu ülkelerin başında Almanya gelmektedir. 2012 yılında Almanya'nın Rehn nehri kıyısında ufak bir kasaba olan Bottrop'ta bulunan Goethe Schule'de eğitim ve öğretim aracı olarak kullanıldığını görülmüştür.

Türkler ise Karagöz oyunlarını Ramazan gecelerine mâl edip batı tiyatrosu için terk ederek okullarda yaşatma idealinden vazgeçmiştir. Yaşatma ideali olan kişilerin sayısı az olduğundan giderek yok olma noktasına gelmiştir. Usta-çırak ilişkisi ile yürüyen Karagöz oyunlarını oynatan Karagöz ustaları azaldığından yeni ustalar yetişmemektedir. Karagöz oyununa sahip çıkmaya çalışan sanatçılar da seslerini duyuramamaktadır. Bu oyunlara asıl sahip çıkması gereken "Milli Eğitim Bakanlığı" ve "T.C. Kültür Bakanlığı" konuyu gündemlerine dahi almamaktadır. Hal böyle olunca Karagöz can çekişmeye mecbur bırakılmıştır.

Karagöz'ün yaşatılabilmesi için yapılabilecek birçok yol vardır. Bu yollardan bir tanesi de bu tez çalışmasında yer almaktadır. Bu kapsamda "Türkçede Söz Dizimi" başlığı altında ve tercih ettiği kelimeler açısından "Karagöz'ün Türkçeciliği" incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümden önceki kısımlar ise Karagöz oyununu tanıtmak ve Türk Dili hakkında bilgi vermek amacıyla düzenlenmiştir.

1.BÖLÜM

KARAGÖZ OYUNUN TARİHİ GELİŞİMİ ve KARAGÖZ OYUNUNUN TEKNİĞİ

1.1 Karagöz Nedir?

“Karagöz” sözcüğüne ilişkin bir sözlük araştırması yapıldığında, farklı tanımlarla karşılaşılmaktadır. Bu bölümde, çeşitli sözlük ve başvuru kaynaklarında “Karagöz” sözcüğünün ele alınış biçimlerinden hareketle “Karagöz Nedir?” sorusuna cevap bulunmaya çalışılmıştır.

Kâmûs-ı Türkî:¹ Karagöz: (isim)

1. Çingene
2. Hayâl denilen gölge oyununda şahıs: *Karagöz’le Hacivat Muhavereleri (Söyleşme)*.
3. Mezkûr hayâl oyunu: *Karagöz oynuyor*.

Okul Sözlüğü:² Karagöz: (isim)

1. Deve derisinden veya mukavvadan kesilip boyanmış, insan biçimlerinin, beyaz bir perde üzerine arkadan ışık verilerek yansıtma yoluyla oynatıldığı oyun: Kardeşimin sünnet düğününde, dedem çocuklara Karagöz oynattı.
2. Bu oyunda halk görüşünü ve duyusunu taklit eden kimse.

Türk gölge oyunu Karagöz’e tarih boyunca zıll-i hayâl (hayal gölgesi), lu‘b-ı hayâl (hayal oyunu), lu‘b-ı sitâre, Sûret-bâzî (tasvir oynatıcılığı) gibi adlar verildiği de kaydedilmiştir.³

¹ Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, Dersâdet (İstanbul): İkdâm Matbaası: 1317, s.1067.

² Türk Dil Kurumu, **Okul Sözlüğü**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul: 1994, s.425.

³ Dürrüşehvar, Duyuran, **Topkapı Sarayı’ndaki Tasvirleriyle Karagöz**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, El sanatları, Folklor ve Etnografya Dizisi:3, İstanbul: 2000, s.11.

Karagöz: (Osm. Hayâl, zıll-ı hayâl, sûretbâzî)

1. Bilinen gölge oyunu.

2. Bu oyunun başkişisi: Karagöz. Medrese adamı olan Hacivat'a karşılık öz Türk halk adamının simgesi.⁴

Karagöz:⁵ (İng. Karaghioz)

1. Türk gölge oyununun iki eksen kişisinden biri. Dışadönük, içi dışı bir, olduğundan başka gözükmeyen, yoksul bir halk tipidir. Halkın sağduyusunu ve törelerini yansıtır. Hacivat'ı dolandırmak gibi küçük kusurlar onda hoş görülür, çünkü o, ortağı tarafından daha büyük ölçüde dolandırıldığının farkındadır. Dürüst ve açık sözlüdür. Sürekli geçim derdinde olan Karagöz, ekmek parası için sevmediği ve beceremediği işleri yapmak zorunda kalır. Cesur ve gözüpektir. Dilencilik yapmaz, emeği karşılığı para kazanmak ister. Parası olduğunda gönlü yüce eli açıktır. Çabuk kanan, çocuksu bir iyimserliği vardır. Tecimden (ticaret) hiç anlamaz. Gerçekçidir, hayal kurmaktan hiç hoşlanmaz. Her kalıba giremediği, dalkavuk ve çıkarıcı olmadığı için kapılar yüzüne kapanır. Ama onun bu dürüstlüğünden hoşlanan mert kişiler de vardır. Örnek: Tuzsuz Deli Bekir ya da Matiz, onun tokgözlülüğünden ve yiğitliğinden hoşlandıkları için başkaları arasından yalnızca onu bağışlarlar. Hacivat ile aralarında sürekli bir işçi-işveren ilişkisi görülür.

2. Adını baş oyun kişisi Karagöz'den alan Türk gölge oyunu.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, “gölge oyunu” olarak da bilinen Türk tiyatrosunun bu dalının, adını oyunun başkişisinden aldığı açıktır.

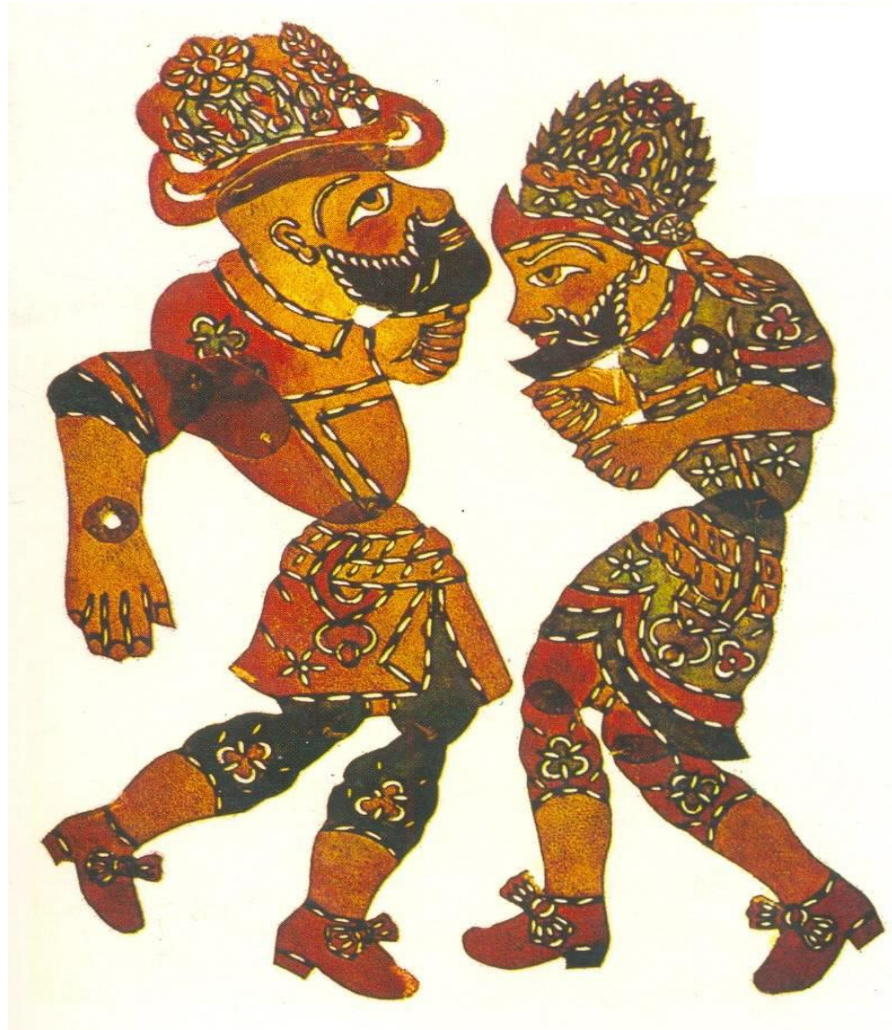
Asırlar boyu Türk insanının duygu ve düşüncelerine aracılık etmiş olan Karagöz, Türk halk edebiyatının ayrılmaz bir parçasıdır. Karagöz; deve veya manda derisinden yapılan ve tasvir adı verilen insan, hayvan, bitki, eşya şekillerinin çubuklara takılıp arkadan verilen ışıkla beyaz perde üzerinde hareket

⁴ Türk Dil Kurumu, **Yazın Terimleri Sözlüğü**, (<http://tdk.gov.tr>) (Erişim Tarihi: 15.12.2013).

⁵ **Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü**, 1983, (<http://tdk.gov.tr>) (Erişim Tarihi: 15.12.2013).

ettirilmesine dayanan gölge oyunudur. Bu tasvirleri perdenin arkasına gizlenen Karagözcü oynatır.

Karagöz, bir “gölge oyunu”dur. Bu oyun, deriden kesilmiş bir takım şekillerin (insan, hayvan, bitki, eşya vb.), arkadan ışık verilerek beyaz bir perde üzerine yansıtılması temeline dayanır.⁶

7

Not: Birinci Bölüm hazırlanırken genel olarak; Metin And'ın *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, İstanbul: 1985; Cevdet Kudret'in *Karagöz*, Cilt I, Ankara: 1992; Saim Sakaoğlu'nun *Türk Gölge Oyunu Karagöz*, Akçağ Yayınları, Ankara: 2003; Muhittin Sevilen'in *Karagöz*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 1969; D. Duyuran'ın *Karagöz*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 2000 ve Sevgül Sönmez'in hazırladığı *Karagöz Kitabı*, İstanbul: 2005; kitaplarından yararlanılmıştır. Bu bölüm bilgi verme amaçlı olup yapılan aktarmalar isimleri geçen kitaplardaki yönlendirmelerdir.

⁶ Cevdet Kudret, **Karagöz**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992.

⁷ Cevdet Kudret, a.g.e. Kapak resmi.

1.2 Karagöz Oyununun Kaynağı

Karagöz'ün tam olarak ne olduğunu anlamak için Karagöz oyununu tanımak gerekir. Bu bölümde Karagöz oyunu kronolojik olarak tanıtılmaya çalışılacaktır.

Karagöz oyununun Anadolu topraklarındaki tarihi serüveni hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Gölge oyununun menşeyini Asya olarak gösteren araştırmacılar, burada üç farklı noktayı işaret etmektedirler: Java Adası, Hindistan ve Çin.⁸

Bugünkü Endonezya topraklarında bulunan Java'da, “*wayang kulit*”⁹ adlı, genellikle tek renkli, büyük boyutlu gölge oyunu tasvirlerinin ve buna ilişkin Java dilindeki anlatıların milattan bin yıl öncesine kadar dayandırılabilceği ifade edilmiştir.¹⁰ Karagöz'ün Anadolu topraklarına nereden geldiği hususunda Metin And tarafından kesin olarak çıkarılan yerler Orta-Asya ve İran'dır. İsmi geçen bölgelerde gölge oyununun bulunmadığı yine Metin And tarafından tespit¹¹ edilmiştir.

Gölge oyununun menşeyinin Hindistan olduğunu öne süren araştırmacılar, Sanskritçe'deki “*çayanataka*” kelimesinin “*gölge oyunu*” ya da “*bir dramın gölgesi veya özeti*”¹² anlamına geldiğini ve “*ince bir bez gergi üzerinde kralların, bakanların ve başkalarının hareketlerinin deriden görüntülerle gösterildiğini*”¹³ tespit etmişlerdir.

Bu görüşlere ek olarak bir diğer görüş ise George Jacob'a aittir. Jacob'a göre “gölge oyunu”, Çinlilerden Moğollara; onlardan da Türklere geçmiştir. Türkler, bu oyunu Orta Asya'dan bu yana tanımakta olup göçler yoluyla

⁸ Metin And, **Geleneksel Türk Tiyatrosu (Kukla- Karagöz-Orta Oyunu)**, Ankara: Bilgi Yay., s.107.

⁹ “Wayang” isimli bu tasvirler hakkında detaylı bilgi için Bkz. (<http://en.wikipedia.org/wiki/Wayang>) Erişim tarihi: (02.06.2015).

¹⁰ G.A.J. Hazeu, **Bijdrage tot de Kennis von het Javanische Toneel**, Leiden, 1897, s.3'ten naklen Metin And, a.g.e, s.107.

¹¹ Detaylı bilgi için Bkz. Metin And, **Geleneksel Türk Tiyatrosu (Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri)**, İnkılap Kitabevi, İstanbul:1985, s.242,243,272.

¹² H.H.Wilson, **Select Specimens of The Theatre of The Hindus II**, 2.b., London, 1871, s.390'dan naklen Metin And, a.g.e, s.107.

¹³ William Ridgeway, **The Dramas and Dramatic Dances of Non-European Races**, Cambridge, 1915, s.165'ten naklen Metin And, a.g.e, s.108.

Anadolu'ya getirmiştir.¹⁴ Ancak bu görüşü kanıtlayacak yeterli belgelerin bulunmaması bu düşüncenin geçerli olamayacağını göstermektedir. Moğol etkisine kanıt olarak İranlı tarihçi Cüveyni'nin Tarih-i Cihangüşâ'sı¹⁵ gösterilmiştir. Burada Cengiz Han'ın oğlu Oktay'ın sarayında bir Çinli oyuncunun gösterisi ele alınmıştır. Oysa bunun gölge ya da kukla oyunu olduğu kesinlikle belirtilmemiştir.¹⁶ Bu durumda Jacob'un bu görüşünün geçerli olamayacağı kanıtlanmış olmaktadır. Ayrıca Metin And'ın tespiti şu şekildedir:

Jacob'un bu yanılığa düşmesinin sebebi: *“Türkçe bebek anlamına gelen ve bugün Anadolu'da yaşayan korçak, kudurcuk, kucak, kavur, koncak, kabarcık, kavurcak, goğurcak sözleriyle gölge oyunu arasında bir ilişki kurmuş olmasıdır.”*¹⁷

Metin And, Jacob'un gölge oyunu ile ilişkili gördüğü kelimelerin Karagöz oyununu karşılamadığını savunmuş ve kabul görmüştür.

İkinci görüş ise Karagöz oyununun Yahudilerle birlikte İspanya ve Portekiz'den getirildiği yönündedir. Bu görüşü desteklemek üzere; Karagöz oyununun içerisinde Yahudi tipinin olması, Karagöz oyuncularının Yahudi olması tespitleri kaynak alınmıştır. Görüşü ispatlayacak belgelerin azlığı, kesin bir sonuç elde etmeyi imkânsız kılmaktadır.

Tahir Alangu'nun Karagöz oyunundaki Çingene motiflerini göz önünde bulundurarak ileri sürdüğü görüş de ikinci görüşe benzemektedir. Alangu'ya göre Karagöz oyunu Çingene oyuncular tarafından Hindistan ve Cava'dan Anadolu'ya taşınmıştır. Metin And'a göre bu konuda kesin bir delil mevcut olmadığından bu sav bir “yakıştırma”dan öteye geçememiştir.¹⁸ Diğer görüşler gibi Alangu'nun bu görüşü de yeterli belge bulunamadığından geçerliliği yoktur.

¹⁴ Georg Jacob, **Geschichte des Schattenthearts im Morgen und Abendland**, Hannover, 1925, naklen Metin And, a.g.e, s.108.

¹⁵ Jacob, a.g.e., s.11-13.

¹⁶Haz. Sevgül Sönmez, **Karagöz Kitabı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul:2005 s.22.

¹⁷ Metin And, “Köylerde kukla ve kuklacılık”, Türk Folklor Araştırmaları, Haziran 1965.

¹⁸ Tahir Alangu, “Gölge Tiyatrosundan Karagöz'e”, Oyun, 30 Eylül 1965'ten naklen, Metin And, **Geleneksel Türk Tiyatrosu (Kukla- Karagöz-Orta Oyunu)**, a.g.e, s.111.

Hiç benimsenmeyen bir diğerk görüş ise Karagöz oyununun Bizans kökenli olduğunu savunan görüştür. Oysa bu görüş için de gösterilebilecek geçerli/tutarlı kaynak yoktur.

Mevcut görüşler içerisinde en çok bilineni Karagöz ve Hacivat'ın Sultan Orhan zamanında Bursa'da yaşamış inşaat ustaları olduğu yönündedir. Aralarındaki konuşmalar, tartışmalar yüzünden cami yapımı aksamıştır. Bunun üzerine Sultan Orhan Hacivat ve Karagöz'ü öldürmüştür. Bu olaydan bir süre sonra Sultan Orhan vicdan azabı çekmeye başlamıştır. Sultan Orhan'ın üzüntüsünü azaltmak isteyen şeyh Küşteri, Karagöz ve Hacivat tasvirlerini bir perde arkasında oynatmaya başlamıştır. Bu konu geçtiğimiz yıllarda "Hacivat ve Karagöz neden öldürüldü?" isimli bir sinema filminde işlenmiştir.

Karagöz oyununun kökeni ile ilgili en tutarlı ve kanıtlanabilir olan görüş, bu oyunun Yavuz Sultan Selim zamanında 16. yüzyılda İstanbul'a geldiğini savunan görüştür. Bu görüşe göre Yavuz Sultan Selim, Cize'de seyrettiği bir hayal oyununu çok beğenmiş ve bu hayalciyi İstanbul'a götürmek istemiştir. Metin And'ın araştırmalarında tüm ayrıntılarıyla anlatıldığı üzere Mısır gölge oyunu ile Karagöz oyunu arasındaki benzerlik çok açıktır. Karagöz ve Hacivat tasvirleri, göstermelikler ve kimi oyunların içerik bakımından birbirine benziyor olması da bu görüşü en güvenilir görüş haline getirmiştir.

Araştırmacılar tarafından en çok benimsenen, kanıtlanabilir görüş Karagöz'ün Mısır'dan geldiğidir. Ancak araştırmacıların tersine Türk Halkı, Karagöz ile Hacivat'ı Bursa'da yaşamış iki inşaat ustası olarak görmeyi tercih etmişlerdir. Bu efsane öyle inandırıcı olmuştur ki yukarıda da belirtildiği üzere bir sinema filmi yapılmıştır.

1.3 Karagöz Oyununun Tarihi Gelişimi

Araştırmacılar tarafından en çok benimsenen görüş; gölge oyununun 16. Yüzyılda Yavuz Selim zamanında Mısır'dan Anadolu'ya getirildiği yönündedir. 16. yüzyıl kaynakları içinde gölge oyununa ait önemli bir belge bulunmaktadır:

“Mesele: Bir gece, bir meclise hayal-i zill oyunu getirilip imam ve hatip olan Zeyd ol mecliste bile olup oyunu ahirine değin bile seyreylese şer'an imametinde ve hitabetinde azle müstahak olur mu? El cevap: Eğer ibret için nazar ediğ ehl-i hal fikri ile tefekkür etti ise olmaz.” (Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin gölge oyununu ibret için seyretmenin haram olmadığını belirten fetvası.)

Gölge oyununun Karagöz adıyla anılması 17. yüzyılda olmuştur. Karagöz oyunu ismine ilk kez Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde rastlanmıştır. Ayrıca 17. yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden Batılı seyyahların anılarında, şehirde oynatılan Karagöz oyunundan bahsedilmektedir. Bu konuda Metin And, Pietro della Valle'nin anısını şu şekilde paylaşmıştır:

“Bunlardan Pietro della Valle”, Ramazan'da kahvelerde, çeşitli soytarı ve oyuncuların yanısıra, geriden aydınlatılmış bir perde veya boyanmış bir kâğıt üzerinde gölgelerin oynatıldığını, bunların kendi ülkesi İtalya'da, Napoli'deki saray önündekilerden, veya Roma'da Nanove Meydanı'ndakilerden değişik olarak sözlü olduklarını, bunları oynatanın, sesini değiştirerek, çeşitli dilleri ve ağızları taklit ettiğini, kadın erkek ilişkilerinin büyük bir açık-saçıklıkla gösterildiğini, bu konuların böyle dinsel bayramda ve genel yerler için aşırı utanmaz olduğunu belirtiyor.¹⁹

Metin And Pietro della Valle'nin yanısıra Fransız gezgini Thevot'un anısını da paylaşmıştır:

“Türklerin resimlerle başı hoş olmamasına karşın, gölge oyunlarının (burada morionnette (kukla) deyimi kullanılmıştır) tutulduğunu, bunların genel yerlerden çok özel yerlerde, Ramazan'da ise kahvelerde oynatıldığını; oyuncuların yeterince para toplayabildiklerinde oynattıklarını, toplayamazlarsa parayı geri verip gittiklerini; genellikle bunları Yahudilerin oynattıklarını; bu

¹⁹ Metin And, *Geleneksek Türk Tiyatrosu (Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri)*, s.283.

gösterinin Fransa'dakinden değişik olduğunu; odanın bir köşesine bir örtü astıklarını, bu örtünün üzerine iki ayak boyunda bir beyaz perde gerdiklerini, bunun gerisinde birçok şamdanlar yakıldığını; oynatanın, önce elleriyle çeşitli hayvanların gölgelerini yansıttıktan sonra küçük yassı görüntüleri bu perde gerisinde oynattığını; bunların kendi ülkesindekilerden daha iyi olduğunu; bu arada Türkçe ve Acemce şarkılar okunduğunu, fakat konuların utanmasız, ahlâk dışı olduğunu; Türklerin buna aldırılmayıp oyundan hoşlandıklarını belirttikten sonra, bir gece, bir dönmenin evine yemeğe çağrıldığını, burada yemekten sonra gölge oyunu seyrettiğini, ev sahibinin Kandiye'de ordu komutanı Hüseyin Paşa'nın yanında çalıştığını, Paşanın karısının da oyunu seyretmek istediğini, kaç-göçten ötürü odanın kapısına bir örtü gerildiğini, paşanın karısının gece yarısından bir saat sonraya dek üç saat süren oyunu buradan seyrettiğini; Türk gölge oyuncularının oyunu istedikleri gibi uzatabildiklerini, görüntüler arasında oyunun baş kişisi Karagöz'ün utanmasızlıklarını bu bayanın seyretmiş olmasına şaşıtığını belirtiyor."²⁰

Bunların dışında 17. yüzyıl Türk kaynaklarında da gölge oyununa değinilmiştir:

*"Evliya çelebi, haftada iki gece Sultan IV. Murad'a temsil veren Karagözcü Kör Hasan-zade Mehmet Çelebi'nin bilgin, Farsça ve Arapça bilen, yazı sanatında, müzikte usta bir kişi olduğunu belirtiyor."*²¹ Verilen bütün bu bilgiler gösteriyor ki gölge oyunu kesin biçimini 17. yüzyılda almış ve büyük bir gelişme göstermiştir.

18. yüzyılda ise İstanbul'u ziyaret eden Batılı seyyahların sayısında artış olmuştur. Batılı seyyahların anılarında İstanbul'un sosyal yaşamına verdikleri önem nedeniyle pek çok yabancı kaynakta Karagöz oyununun tekniği, içeriği, izleyicisi hakkında ayrıntılı bilgilere yer verildiği görülmektedir. Topkapı Sarayı'nda bulunan bu yüzyıla ait yazmalarda sarayda Karagöz oynatıldığına dair bilgiler yer almaktadır. 18. yüzyılın başında yabancı bir tanıgın İstanbul kahvelerindeki gösterileri anlattığını Metin And şu şekilde nakletmiştir:

²⁰ Metin And, a.g.e., s.283-284.

²¹ Metin And, a.g.e., s.284.

“Bunlar arasında soytarıların, hokkabazların yanısıra, geriden aydınlatılmış bir bez veya renkli kâğıdın arkasında görüntüleri güldürücü açık sahnelerde oynattıklarını ve şenlendirdiklerini yazıyor.”²² *Metin And III. Selim çağını anlatan bir yazmada sultanın sık sık Karagöz seyrettiğini belirtiyor ve şu alıntıyı veriyor: “ Mâbeyn-i hümâyunda bir iki fasıl hayal oynayub... hayâl temaşasıyla eğlendi... gicesi hazine kethüdası'nın helvası olmağla şevkiyye divanhanesinde hayâl temaşasıyla...”*²³

19. yüzyıla gelindiğinde II. Mahmut dönemine ait kaynakların pek çoğunda Karagöz oyunundan söz edildiği görülmektedir. Bu yüzyılda İstanbul’u ziyaret eden yabancı seyyahlar Karagöz oyununun içeriği hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir.

1843 yılında Türkiye’yi Gerard de Nerval, Türkçeye *Muhteşem İstanbul* olarak çevrilen seyahatnamesinin İstanbul bölümünde seyrettiği bir Karagöz oyununu tüm yönleri ile anlatmıştır. Yaptığı bir açıklama ile Karagöz oyunun gelişen ve değişen yapısına işaret etmiştir. Gerard de Neval’ın açıklaması şu şekildedir:

“Bu halk piyesi sadece mahalli adetleri gösterseydi; onu böyle uzun uzun anlatmaya lüzum görmezdim. Sefirin kıyafetine bakarak bu oyunun geçen asra (18.yüzyıl) ait olduğunu görüyoruz.”

20. yüzyılda Türk Halk edebiyatı ile ilgili ilk araştırmaların başlaması ile Karagöz’den bahseden bilimsel çalışmalar ortaya çıkmıştır. Ancak bu yüzyılda başlayan Batılılaşma hareketi özellikle Tanzimat yazar ve şairlerinin Türk Halk edebiyatına yönelttikleri olumsuz bakış ile Karagöz oyununun gözden düşmeye başladığı bilinmektedir.

Bu yüzyılda Hayalilerin Karagöz oyununun tekniğinde değişiklikler yapmaya çalıştıkları, bazı yenilikleri Karagöz perdesine taşıdıkları bilinmektedir.

²² Metin And, a.g.e., s.289.

²³ Metin And, a.g.e., s.289.

Yenileştirme çabaları Meşrutiyet ve Cumhuriyet devrinde de sürmüştür. Karagöz'e ilgi toplamak için yapılan önemli bir girişim de 1910 yılında Beyoğlu'nda kurulan "Canlı Karagöz Sahnesi Operet Kumpanyası" adlı topluluktur. Bu girişimi pek çok tiyatrocunun canlı Karagöz Hacivat olarak sahneye çıkmaları izlemiştir.

1940'lı yıllarda ise *Yeni Adam* öncülüğü ile Karagöz'ü modernleştirme çabalarının ortaya çıktığı, bu konuda pek çok yazının yayımlandığı görülmektedir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun kişisel girişimi ile başlayan modernleştirme çabalarında yeni pek çok oyun yazılmış, çizgi film kahramanlarının tasvirleri Karagöz perdesine taşınmıştır. Bu girişimden pek de başarılı bir sonuç alınamamıştır. Hayali ve küçük Ali'nin ölümünden sonra Karagöz oyununun tamamen ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Bu düşünce yanlıştır. Çünkü 1966'dan itibaren düzenlenmeye başlanan çeşitli yarışmalar ile birçok başarılı Hayali'nin varlığı ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak da yeni pek çok Karagöz oyunu metni kaleme alınmıştır.

Karagöz sanatçılarının örgütlenmesi ancak 1934 yılında Camcı İrfan'ın (Açıkgöz) başkanlığında "Karagöz'ü Sevenler ve Karagöz Sanatkârlarını Himaye Cemiyeti" ile olmuştur. 1957'de Hayali Küçük Ali (Muhittin Sevilen) Mazhar Baba (Gençkurt) tarafından "İstanbul umum Karagöz, Kukla ve Hokkabaz Sanatkârları Derneği", 1970'te "Türkiye Karagöz'ü Yaşatma ve Tanıtma Derneği" kurulmuştur.

Uluslararası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği UNIMA'ya üyeliğimiz 1980 yılında Hayali Torun Çelebi'nin büyük uğraşları sonucunda gerçekleşmiştir.

Gölge oyunu günümüzde, Karagöz oyununa sahip çıkan ustaların başında gelen Ünver Oral ile varlığını devam ettirmektedir. Türkiye'de Karagöz oyununa verilmeyen önemi Batılı ülkelerin verdiği görülmektedir.

1.4 Karagöz Oyununun Bölümleri

Karagöz oyunlarının hepsi dört bölümden oluşur:

- a) Mukaddime (Giriş)
- b) Muhavere (Söyleşme)
- c) Fasil (Oyunun Kendisi)
- d) Bitiş

a) Mukaddime (Giriş)

Oyunun giriş bölümünde de çeşitli bölümler bulunmaktadır. Öncelikle boş perdede *göstermelik* adı verilen ve çoğunlukla konuyla ilişkisi olmayan bir görüntü yerleştirilir. Bu görüntü yaşam ağacı, gemi, vakvak ağacı, kalyon, denizkızı, kedi, saksı... vb. nesnelere. Göstermelik bir süre perdede kaldıktan sonra narekenin zırlıtısı eşliğinde kaldırılır.

Bundan sonra tefin ritmine uygun hareketlerle Hacivat perdenin solundan içeri girer ve bir “semai” okur. Bu semailer Nihavend, Rast, Beyti, Uşşak, gibi makamlarda okunur. Sema bitince “Of... hayy Hak!” nidalarıyla perde gazeline başlar. Mukaddimenin en önemli unsuru perde gazelidir. Bu gazelerde dünyanın faniliği, dış görüntüye aldanmayıp onun ardındaki gerçeği görmenin gerekliliği üzerine öğütler verir. “Kurucusunun Şeyh Küşteri olduğu belirtilmektedir.”²⁴ Bilinen perde gazellerinden biri şöyledir:

Şem‘-i sîretle ziyâlandıkça hikmet perdesi

Gösterir yüz bin hayâl âlemde sûret perdesi

Kıl tefekkürle temâşâ hissemend olmak için

Âdeme hayret verir baktıkça dikkat perdesi

²⁴ Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi,1985, s.312.

Kâinâtın ehl-i hâl tasvîrini kılınsın hayâl

Şu'lelenmiştir ezelden şem'-i ru'yet perdesi

Uykudan bî-dâr olup fehm eyle aklın var ise

Çeşm-i insana bu dünya oldu gaflet perdesi

Nakşeden nakkâşî bil, aldanma nakş-ı zâhire

Kıl nazar, işte kurulmuştur hakikat perdesi

Âlem-i fânîyi bâkî sanmaz irfânı olan

Eyler icrâ' fenn-i lu'biyyâtı rihlet perdesi

Var ise hüsn-i kemâlin keşf olur her dem sana

Bak ne sûret gösterir seyr eyle 'ibret perdesi.²⁵

²⁵ Muhittin Sevilen (Hayalî Küçük Ali), **Karagöz**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1969, s.205.

Not: Perde gazelleri dönemin şartlarına, oyunlara göre farklılıklar gösterebilir. Perde gazellerinde kullanılan dil de dönemin şartlarına göre şekillenmiştir. Zamanla oyunun icrasında canlılık yakalamak için kullanılan kelimeler Arapça ve Farsça tamlamalardan uzaklaşarak daha sade bir hal almıştır. Burada verilen örnek bilinen ilk perde gazeli örneklerinden olduğu için aynen verilmiştir. Günümüz Türkçesi karşılığı alınan eserde bulunmamaktadır. Gazeller ve günümüz Türkçesi karşılığı başka bir çalışma alanına gireceği için burada verilmesi uygun görülmemiştir.

Hacivat gazelden sonra dua ederek secdeye kapanır, kalktıktan sonra şu sözleri söyler:

“Efendim demem o değil, bu bendenize bu hakir duacınıza eli yüzü yunmuş, elfazı düzgün, sözü sohbeti tatlı bir fasihü’l-lisan yar-i vefa-şiar olsa, geliverse şu meydan-ı pür-sefaya, Arabi bilse, Farisi bilse, biraz fenn-i şiir ü musikiye aşına olsa, o söylese ben dinlesem, bendeniz söylesem o dinlese, oturan zevk-perveran-ı kiram da sefayab olsa!

Diyelim: Bu gece işimizi Mevlam rast getire!

Yar bana bir eğlence, aman yar bana bir eğlence, yar bana bir eğlence”²⁶

Bu sözlerin sonunda perdenin sağından Karagöz gelir, Hacivat ile dövüşür. Karagöz boylu boyunca yere uzanır ve bir tekerleme söyler böylece muhavere bölümüne geçilmiş olur.

b) Muhavere (Söyleşme)

Muhavere bölümü Karagöz ile Hacivat arasındaki konuşmalardan oluşur ve asıl oyun ile ilgili değildir. Bu bölüm çoğunlukla Karagöz ile Hacivat’ın birbirlerini yanlış anlamalarından doğan gülünç sözler ve durumlardan oluşur. Muhavereden asıl oyuna geçmek için Hacivat perdeden gider. Karagöz de şu sözleri söyler:

“Sen gidersin de beni buraya pamuk ipliğiyle bağlamıyorlar ya! Varayım idgaha, dolaba, dilber seyrine, bakalım ayine-i devran ne suret gösterir.”

Genellikle bu şekilde karşımıza çıkan muhaverelerde değişiklikler olabilmektedir. Zaman zaman muhaverelerin başına “gel-geç muhaveresi” adı verilen özel söyleşi biçimi eklenir. Bu muhavere karşılıklı şiir söyleme şeklindedir. Gel-geç muhaveresinin bir diğer özelliği de mısrasını söyleyen tarafın perdeden çekilmesidir.

²⁶ Karagöz Kitabı, s.17.

Kimi zaman muhaverelerin sonuna “ara muhaveresi” eklenmektedir. Ara muhaveresinde konuşanların sayısı dördü beşi bulabilir.

Bir söyleşme örneği:

BABAM ÖLDÜ SÖYLEŞMESİ²⁷

Hacivat, semai okuyarak gelir.

Ah benim âfet-i cihanım aman aman
Ah yoluna fedâ bu canım aman aman
Ad dili dost kalbi düşmanım aman, aman.

Hacivat- Of hây Hak...

(Perde gazelini okur).

Huzûr-ı hâzıran, cem’iyyet-i irfan, vakt-i safâ-yı merdan; lâindir, dinsizdir, münafıkdır bi-edeptir şeytan; şeytânın dinsizliğine Rahmân’ın birliğine, pîrimiz Şeyh Küşteri’nin demine, devrânına (Hacivat burda yeri öper ve ayağa kalkarak) ve bizi temâşâyâ tenezzüleden ahibbânın sağlığına.

Demem o demek değil, bendenize, duâcınıza, ben hâke, ben hakisâre eli yüzü yunmuş, elfazı düzgün hoşsohbet fasihullisan, musâhabeti tatlı.

Karagöz- (Penceresinden.) Hoş geldin keçi suratlı.

Hacivat- Geliverse karşıma, o söylese ben dinlesem, ben söylesem o dinlese.

Karagöz- (Penceresinden.) Şu Hacivat da benden bir temiz dayak yese.

Hacivat- Her ikimiz de söyleşirken bizi temâşâyâ tenezzül eden ahibbâ safâyâb olsalar diyelim, işimizi Mevlâm Rat getire, yâr bana bir eğlence meded!..

Karagöz- (Pencereden.) Geliyorum patlama.

Hacivat- Yâr bana bireğlence meded!..

²⁷ Oral, 1999, s.147-150.

Karagöz- *(Atlar,boğuşmaya başlarlar. Hacivat kaçır, Karagöz sırtüstü yatar.)*
Aman of... öldüm bayıldım, eski hasırlargibi yerlere yayıldım. *(Ayağa kalkarak.)* Amanın ense köküm, şakaklarım, sigara tablası gibi kulaklarım, seni gidi utanmaz arlanmaz idâre fitili, mum bacaklı adam seni, hele bir daha gel de bak sana neler yaparım.

Hacivat- Vay... Karagöz'üm maşallah akşam-ı şerifler hayırlı olsun.

Karagöz- Lebbeyk (buyrun efendim)...

Hacivat- Akşam-ı şerifler hayırlar olsun derim.

Karagöz- Senin de sinsileni sansarlar boğsun. *(Tokar atar.)*

Hacivat- Aman Karagöz'üm maşallah beni böyle gelir gelmez darba hakkın yok.

Karagöz- Sen de şu tokadı al da burnuna sok. *(Tokat atar.)*

Hacivat- Yazıklar olsun sana Karagöz'üm yazık.

Karagöz- Hoş geldin kazık oğlu kazık. *(Tokat atar.)*

Hacivat- Yazıklar olsun o senin peder ü maderine hâşâ huzurdan. Şu dünyaya eşek gelmişsin eşek gidiyorsun.

Karagöz- Ona yârabbi şükür!..

Hacivat- Ne gibi?

Karagöz- Sende katır geldin, hergele gidiyorsun ya.

Hacivat- Yazıklar olsun senin peder ü maderine ki seni okutup yazdırmamışlar.

Karagöz- O perdeli tâder de ne demek oluyor?

Hacivat- Yani senin pederin yok mu?

Karagöz- *(Ağlayarak.)* Ah Hacivat benim peder vefat etti.

Hacivat- Yaa madem ki Vefâ'ya gitti, Zeyrek'in alt başında otur, avdette görüşürsünüz.

Karagöz- Sen benden Unkapanı'nda bir tokat yer misin?(*Tokat.*)

Hacivat- Karagöz'üm afedersin sizin pedere ne oldu?

Karagöz- Öldü... öldü...

Hacivat- Aman Karagöz'üm kim gördü?

Karagöz- Kim görecek mahalleli gördü.

Hacivat- Nasıl gördüler bakayım?

Karagöz- Beyazlara bürünmüştü.

Hacivat- Beyazıt'ta aktara mı görünmüştü? (*Tokat.*)

Karagöz- Hayır Sultanahmet'te bakkala görünmüştü. (*Tokat.*)

Hacivat- Aman Karagöz'üm birdenbire anlayamadım sizin pedere ne oldu ?

Karagöz- Senin anlayacağın bizim peder sizlere ömür.

Hacivat- Çirmen mi idi, çimendifer mi idi?

Karagöz- Ne o?

Hacivat- Aldığınız kömür.

Karagöz- Şimdi senin suratına bir elleme konarsam anlarsın. (*Tokat.*)

Hacivat- Doğru söyle Karagöz'üm, sizin pedere ne oldu ?

Karagöz- Ne kalın kafalısın be. Bizim peder uzandı, uzandı.

Hacivat- Demek sizin peder lâstikli idi.

Karagöz- Hayır elektrikli idi.(*Tokat.*)

Hacivat- Doğru söyle Karagöz'üm, sizin pedere ne oldu?

Karagöz- Kozalak mahallesine gitti.

Hacivat- Kavaklar kariyyesine mi gitti?

Karagöz- Hayır Anadolu Hisarı'na gitti. *(Tokat.)*

Hacivat- Kusura bakma Karagöz'üm, bu akşam afyonu biraz fazla kaçırmışım, lâkırdılarını anlayamıyorum.

Karagöz- Desene bizim lâkırdılar afyona meze oluyor. Senin anlayacağın bizim peder dünyayı değiştirdi.

Hacivat- Yeni dünyaya mı gitti?

Karagöz- Evet, Aynalı Lokantasında seni bekliyor. *(Tokat.)*

Hacivat- Doğru söyle Karagöz'üm, pederine ne oldu?

Karagöz- Bizim peder bir gün şöyle bir uzandı *(Arka üstü yatar ve kalkarak)* mahalleden beş on kişi geldi, bizim pederi omuzladılar, Topkapı'dan dışarı çıkardılar.

Hacivat- Şöyle bir hava alsın diye?

Karagöz- Vallâhi tepelerim. Derken birkaç kişi toprağı kazdılar bizim pederi içine yatırdılar, üstünü kapadılar, suladılar, döndük geldik.

Hacivat- Desene Karagöz'üm bu merak sizde vardı, ha...

Karagöz- Ne merakı?

Hacivat- Efendim, bahçe merakı. Bu sene ektiniz, inşallah gelecek sene meyvesini yersiniz.

Karagöz- Sen benden suratına bir kalem aşısı yer misin? *(Tokat.)* Kereta benim peder turfanda bostan patlıcan mı?

Hacivat- Şimdi anladım, sizin peder ölmüş.

Karagöz- *(Hızlıca yere oturarak.)* Oh! Yârabbi şükür anlatabildik.

Hacivat- Mâdemki pederiniz öldü, Allah sizlere ömürler versin. Babanız sağ ya?

Karagöz- O sağ ya, şey babam öldü.

Hacivat- Siz sağ olun Karagöz'üm, pederiniz sağ ya ?

Karagöz- Yahu bir adamın kaç babası olur?

Hacivat- Bir adamın babası olur, babasının babası olur, annesinin babası olur, annesinin babasının babası olur.

Karagöz- (*Hiddetli.*) Senin anlayacağım babamla pederim ikisi bir günde öldüler. (*Tokat.*) (*Hacivat gider.*) Kereta az kalsın beni doksan dokuz babalı yapacaktı.Sen gidersin beni buraya Lofça çivisiyle mıhlamazlar; pamuk ipliğiyle hiç bağlamazlar. Ben neyler çekilir giderim idgâhda dolaba dilber seyrine. Bakalım ayine-i devran ne sûret gösterir. Sallan bullan kocaoğlan sallan. (*Gider.*)

c) Fasil (Oyunun Kendisi)

Buraya kadar olan Giriş ve Muhavere bölümleri bir bakıma izleyiciyi bu bölüme hazırlamaktadır. Fasil, Karagöz Oyunun asıl bölümüdür. Bu bölümde Karagöz ve Hacivat'tan başka kişiler de perdede gözüktür. Perdede gözükten bu farklı kişiler, çeşitli özelliklerine göre tanınırlar.²⁸

Karagöz oyunları bu bölümdeki oyunun adıyla anılır.

d) Bitiş

Bu bölüm Karagöz ile Hacivat arasındaki kısa bir konuşmadan oluşur. Fasil bölümündeki olay gereği Karagöz ve Hacivat kılık değiştirmişse asıl kıyafetleri ile tekrar perdeye dönerler. Karagöz Hacivat'ı yine döver ve şu sözleri söyler: “*Yıktın perdeyi eyledin viran, varayım sahibine haber vereyim heman!*” Karagöz perdede yalnız kalır ve ertesi gün oynanacak oyunun ilanını yapar. En son perdeyi aydınlatan mumun sönmesi ile oyun sonra erer.

²⁸ Sözü edilen bu özellikler 1.6'ncı bölümde detaylı olarak verilmiştir.

1.5 Karagöz Oyununun İçeriği

Karagöz oyunları en genel sınıflama ile iki başlık altında toplanmıştır:

a) Kâr-ı Kadim oyunlar (eski / klasikleşmiş): Abdal Bekçi, Ağalık, Bahçe, Balık, Büyük Evlenme, Canbazlar, Cazurlar, Çeşme, Ferhat ile Şirin, Hamam, Kanlı Kavak, Kanlı Nigar, Kayık, Kırgınlar, Mandıra, Meyhane, Orman, Salıncak, Sünnet, Şairlik, Tahir ile Zühre, Tahmis, Ters Evlenme, Tımarhane, Yalova Sefası, Yazıcı

b) Nev-icâd Oyunlar (yeni / modern): Aşçılık, Bursalı Leyla, Cincilik, Eczane, Hain Kâhya, Hançerli Hanım, Kerem ile Aslı, Leylâ ile Mecnun, Karagöz'ün Fotoğrafçılığı, Karagöz Dans Salonunda

Türkler için Ramazan gecelerinin vazgeçilmez eğlencesi olan Karagöz oyununun perdeye yansıyan kısmının yazılı metinleri bulunsa da, oyunların zamana ve mekâna göre değişiklikler gösterdiği bilinmektedir. Bu bakımdan Karagöz'ün oynandığı devrin ihtiyaçlarına cevap veren bir oyun olduğu anlaşılmaktadır.

Sultan Abdülmecit zamanındaki oyunlar siyasal taşlamaların varlığı ve Tanzimat dönemindeki Batılılaşmaya paralel olarak oyunlara eklenen “Karagöz'ün Hekimliği” gibi oyunlar Karagöz'ün çağını yansıtan bir eğlence aracı olduğunu göstermektedir.

1.6 Karagöz Oyununda Kişiler

Karagöz oyunlarında yer alan kişilerle ilgili olarak bugüne kadar değişik değerlendirmeler ve sınıflandırmalar yapılmıştır. Georg Jacob, Sabri Esat Siyavuşgil, Selim Nüzhet Gerçek, Ahmet Kutsi Tecer, Metin And, Saim Sakaoğlu gibi pek çok araştırmacı konuya kendi açılarından yaklaşarak bir sınıflama ortaya koymuştur.

Bu bölümde Saim Sakaoğlu'nun sınıflaması dikkate alınarak kişiler tanıtılmaya çalışılacaktır.

Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun kişi sınıflaması aşağıdaki gibidir:²⁹

A. Asıl Kişiler

B. Sıklıkla Görülen Kişiler

C. Zenneler/ Kadınlar

D. Kabadayılar ve sarhoşlar

E. İmparatorluk Tipleri/ Taklitler

1. Anadolu ve Rumelili Tipler

2. Türk Olmayan Tipler (Arap, Acem, Arnavut)

3. Müslüman Olmayan Tipler (Yahudi, Ermeni, Rum, Frenk)

F. Özürlü Tipler

G. Eğlendirici Tipler

H. Olağanüstü Kişiler ve Yaratıklar

²⁹ SAKAOĞLU, Saim, **Türk Gölge Oyunu Karagöz**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s.166.

I. Diğerleri

1. Edebiyat çevresinden adlar ve yakınları
2. Karagöz ve Hacivat ailelerinin çocukları ve akrabaları
3. Meslek Sahipleri
4. Yeni oyunlardaki tipler

A. Asıl Kişiler

Karagöz

Karagöz oyunlarının iki baş kişisinden birisi Karagöz'dür. Her oyunun başında, perdeye Hacivat'tan sonra indirilir. Oyun bitiminde perdeden en son kaldırılan yine Karagöz'dür.

Okumamış bir halk adamıdır. Demirci ustası olan Karagöz halk diliyle konuşur. Karagöz; Hacivat gibi öğrenim görmüş kişilerin yabancı ve dil kurallarıyla yüklü sözlerini anlamaz anlasa da anlamazdan gelir. Bu anlamayı da sürekli alay konusudur. Karagöz tüm bunlara karşın bilmiş ve kurnaz geçinmeyi de ihmal etmez. Darda kalınca kaba kuvvete başvurur. Her ne olursa olsun güleçtir. Elbisesine kırmızı renk hâkimdir. Diz kapaklarının altına kadar uzanan dizliği mavidir.³⁰

“Başında ışırlak adı verilen dilimli bir kavuk bulunur. İki tarafı yüksekçe sarık şeklinde olan bu başlık zaman zaman Karagöz'ün başından fırlar ve onun saçsız başı görülür. Işırlağın bir özelliği de oynak eklemli olması, bir hareket sonucu geriye düşmesi ve ileriye fırlamasıdır. Daha eski tasvirlerde bunun yerine burma bir kavuk bulunurdu.”³¹

³⁰ Karagöz oyunundaki kişilerin tasvirleri ekler bölümünde yer almaktadır.

³¹ SAKAOĞLU, a.g.e s.167.

Hacivat

Karagöz'den sonra oyunların başkışisi Hacivat'tır. Her oyunun başında önce Hacivat sahneye gelir. Her oyunun sonunda da Karagöz'den önce sahneden kaldırılır.

Hacivat, Karagöz'ün tam tersi bir kişidir. Medrese diliyle konuşan, öğrenim görmüş, saraylı bir tiptir. Musiki ve şiirden anlar. Oyunların giriş bölümlerinde belirttiği üzere Arapça ve Farsça bilir. Medrese dili konuştuğu için Karagöz genellikle Hacivat'ı yanlış anlar.

Bazı oyunlarda Hacivat, Hacivat Çelebi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Çelebi tiplmesiyle karıştırılmamalıdır. Hacivat'ın elbisesine yeşil renk hâkimdir.

“Elbisesi, Karagöz'ünki gibi kuşaklı olup üç peşlidir. Entarisi, keten veya ipek Arap kumaşından çubuklu çubuklu yolludur. Yırtmaçlı olan entarinin ön uçları yürüyüşü kolaylaştırmak için içe sokulur. Omun altındaki elifi şalvarın rengi kahverengidir. Omuza atılmış bir kefiye (yünden dokunmuş erkek atkısı) ve sağ elde bir pastav bulunur.”³²

B. Sıklıkla Görülen Kişiler

1. Çelebi

Tam bir İstanbul beyefendisi görünümünde olan Çelebi oyunun en eski ve en bilinen tiplerinin başında gelir. Güzel konuşan, şiir yazan, eğlenceden vazgeçemeyen bir tip olan Çelebi, Hacivat'ın yakın arkadaşlarından biridir. Kadınlara karşı merhametsizdir. Keyif düşkün olan Çelebi; Bahçe, Hamam gibi oyunlarda zengin ya da miras yedi olarak karşımıza çıkarken Cambazlar, Cazu, Cincilik gibi oyunlarda bir jigolo olarak gözükmektedir. Mandıra oyununda ise cebinde beş kuruş olamayan bir züppe olarak gözükmektedir.

“Kıyafet olarak üzerinde redingot ve setre pantolon bulunur; üst giyim olarak da yelek görülür. Boyunbağı ile ekose pelerinli paltosu bu kıyafeti

³² SAKAOĞLU, a.g.e s. 170.

tamamlamaktadır. Başındaki fes ve ayağındaki iskarpinleri onun diğer giyecekleridir.”³³

Çelebi'nin elinde baston bulunur. Bu baston mevsimine göre yerini şemsiyeye bırakır.

2. Tiryaki

Karagöz oyunlarında İstanbul ağzı özelliği gösteren kişilerden bir diğeri Tiryaki'dir. Tiryaki; peltek konuşan, dişsiz ve kambur bir ihtiyardır. Sürekli afyon yuttuğu için başı önündedir. Herhangi bir işi olmadığı için boşta gezen bir tiptir. Keyif verici maddeler (esrar, kahve, tütün vb.) ile arası iyidir. Bu sebeple gerçek dünyadan uzak, duygusuz ve tembel bir kişi olarak oyunlarda gözüktür.

3. Beberuhi

Beberuhi de İstanbul ağzı ile konuşanlar grubuna dâhil olan kişilerden biridir. Cüce, geveze, yaygaracı ve uyanık olan Beberuhi'nin lakabı “Altıkolaç” tır. Karagöz ile sık sık alay eden Beberuhi fiziki farklılığına aldırış etmeden bütün zennelerin kendisi için yanıp tutuştuğunu söyler.

C. Zenneler/ Kadınlar

Karagöz oyunlarındaki bütün kadınlara verilen ortak isim “Zenne”dir. Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na göre zenneler kendi içerisinde sekize ayrılır.³⁴

1. Adı bilinen zenneler. Her birinin adı oyunun adında da yer alır:

- a.** Leylâ
- b.** Nigâr
- c.** Şirin
- d.** Zühre

³³ SAKAOĞLU, a.g.e s.172.

³⁴ SAKAOĞLU, a.g.e s.176-177.

2. Karagöz ve Hacivat'ın yakınları:

- a.** Karagöz'ün Karısı
- b.** Hacivat'ın Karısı
- c.** Hacivat'ın kızı Dilber (Cincilik)

3. Adı bilinen diğer zenneler:

- a.** Cemafilere
- b.** Şetaret
- c.** Şallı Natır
- d.** Salkım İnci

3. Bir oyundaki kadınlar (Büyük Evlenme):

- a.** Kaynana (1.Zenne)
- b.** Gelin (2.Zenne)
- c.** Baldız (3. Zenne)
- d.** Ebe Hanım (4. Zenne)
- e.** Karagöz'ün Karısı

4. Bir oyundaki takma isimli kadınlar (Cambazlar):

- a.** 1. zenne (Hacivat'ın Karısı)
- b.** 2. zenne (Suluca-Yayla Çayırı)
- c.** 3. zenne (Dillice-Çeşme)
- d.** 4. zenne (Gar-Bit Ahır)

5. Hizmetçi kadınlar:

- a.** Arap Dadı
- b.** Çerkez Halayık
- c.** Zenci Kadın

6. Oyundaki önemli rollerine rağmen Zenne adı verilenler:

- a.** Aptal Bekçi (Hacivat, zenneye ev kiralar)
- b.** Karagöz'ün Bakkallığı (Kiraladığı eve veresiye yiyecek vb. getirir).

7. Diğer Kadınlar:

- a. Hamamcı Kadın
- b. Çalgıcı Kızlar

Karagöz oyunlarında her yaştan ve her türden kadın vardır. Kadınlar arasında ilgi çekici adları ve takma adı olanlar da vardır. Habibe Molla, Rabia Dudu, Ebru Hanım, Nazlı Hanım, Dimyat Pirinci, Salkım İnci, Yedi Dağın Çiçeği, Dillice-Çeşme gibi isimler örnek olarak verilebilir.

Zennelerin kıyafetleri dönemlerine ve yaşadıkları çevreye göre farklılıklar göstermektedir. Zennelerin kıyafetlerinin farklı olması bu yüzdendir.

D. Kabadayılar ve Sarhoşlar

1. Tuzsuz Deli Bekir

Genellikle oyunun sonunda çıkan bozulan düzeni yeniden sağlayan kişidir. Bir bakıma Tuzsuz Deli Bekir düzen koruyucusudur.³⁵

Karagöz'ün el kaldırmadığı tek kişi Tuzsuz Deli Bekir'dir. "Hey hey, gidi yiğitlik hey!" şeklinde nara atan Bekir'in ağzından tabanca, çifte, kılıç, şiş gibi silah isimleri ağzından eksik olmaz. Gözdağı vermekten hoşlanan Tuzsuz Deli Bekir'in oyunlarda; "Tek Bıyık", "Sakallı Deli", "Hımhım Ali", "Cingöz Mustafa" vb. isimleri bulunmaktadır. Oyunlarda Tuzsuz Deli Bekir'in yerini zamanla Zeybekler ve Efeler almıştır.

2. Külhanbeyi

3. Matiz-Sarhoş

4. Efe-Zeybek

³⁵ SAKAOĞLU, a.g.e. s.180.

Not: Çalışmamız için önemli olan kişiler ayrıntılarıyla tanıtılmaya çalışılmıştır. Diğer tipler ve detaylarına Saim Sakaoğlu'nun *Türk Gölge Oyunu Karagöz* (Akçağ Yayınları, Ankara, 2003) isimli kitabından ulaşabilirsiniz.

E. İmparatorluk Tipleri/ Taklitler

1. Anadolu ve Rumelili Tipler (Kayserili, Kastamonulu, Kürt, Laz)

2. Türk Olmayan Tipler (Arap, Acem, Arnavut)

3. Müslüman Olmayan Tipler (Yahudi, Ermeni, Rum, Frenk)

F. Özürlü Tipler (Kekeme, Hımhım, Deli)

G. Eğlendirici Tipler (Çengi, Köçek, Cambaz)

H. Olağanüstü Kişiler ve Yaratıklar (Cazular, Cinler, Ejderha)

I. Diğerleri

1. Edebiyat çevresinden adlar ve yakınları

2. Karagöz ve Hacivat ailelerinin çocukları ve akrabaları

3. Meslek Sahipleri

4. Yeni oyunlardaki tipler

Yukarıda sınıflandırması yapılan kişilere şunlar eklenebilir:

Geçici kişiler: İmam, Ferhat, Çingene, Kâhya.

Perdeye çıkmayan kişiler: Hararcı, Turşucu, Ciğerci, Çerkes, Çömlekçi.

Konuşmayan kişiler: Seğmenler, Cihazcılar.

1.7 Karagöz Oyunun Tekniği

Karagöz tekniğinin ilk aşaması “tasvir” adı verilen görüntülerin hazırlanmasıdır.

Karagöz tasvirleri kalın derilerden yapılmıştır. Özellikle deve derisinden yapılmıştır. Tasvir adı verilen bu göstermeliklerin yapımında özellikle deve derisinin tercih edilmesi; sıcağa dayanıklı olması, eğilip bükülememesi ve şeffaflaştırmaya yatkın olmasına bağlıdır.

Deve derisi dışında; dana, sığır, manda derilerinden yararlanıldığı bilinmektedir.³⁶

Deriyi işlemek için çeşitli işlemler vardır.³⁷

“Derinin kurutulma işlemi Temmuz Ağustos aylarında yapılır. Deri kepekli suda bekletilir, güneşte tüyler çıkartılır, gerilir, tüy yerlerindeki delikler yok edilmeye çalışılır, camla üzeri kazınır. Derinin koyu olanından çok açık renk olanı yeğ tutulur. Bundan sonra derinin üzerine kalıp konularak kalemle görüntünün resmi çizilir, deri bir ihlamur kütüğü üzerine gerilir ve tığcılarda satılan nevrekan adlı sivri uçlu bıçakla bu çizgilerden kesilir; deri ters yüzünden yani hayvanın etine bitişik olan yüzünden kesilir, delikler ise öteki yüzünden yapılır, kararın yerler bıçakla temizlenir. Renklendirme için eskiden kök boyalar kullanılırdı, günümüzde renkli çini mürekkepleri kullanılmaktadır. Oynak eklemli parçalar birbirine kiriş, kursak, tel veya naylon ipe bağlanır. Deđneklerin geçeceği delikler yuvarlak ikinci bir deri parçası dikilerek kalınca bir yuva haline getirilir.”

Karagöz tasvirlerinin deriden yapılmasının en önemli sebebi Türklerin dericilikte ileri olmalarıdır. Renklendirme için kökboyasının kullanılmasının sebebi halıcıkla uğraşın Türklerin bu boyaları kullanmada başarılı olmalarıdır.

³⁶ And, Geleneksel Türk Tiyatrosu s.327.

³⁷ And, a.g.e. s.328.

Deriden yapılan tasvirler zamanla sıcaktan kıvrılmaktadır. Ayrıca eski tasvirlerde hareket azlığı bulunmaktadır. Dericilikte, halıcılıkta iyi olmayan Avrupalılar çeşitli materyaller kullanarak bu duruma çözüm getirmişlerdir. Türkiye’de ise bu çözüm Ünver Oral’dan gelmiştir. Ünver Oral’ın plastikten yapmış olduğu figürler başarılı olmuştur.

Karagöz tekniğinin diğer aşaması perdedir. Karagöz tasvirlerinin gösterildiği, mermerşahiden dikilmiş, ekran görevi gören gergin beyaz beze perde, bir diğer ismiyle “ayna” denir. Arkasında mum yakıldığında tasvirleri gösterir. Oyundaki bütün kişiler bu perdede gözüktürler ve bütün olaylar bu perdede geçer. Geçmiş yüzyıllarda perdenin boyutları 200x250 cm iken, son yıllarda bu ölçünün 110x180 cm olarak yeniden düzenlendiği ifade edilmiştir.³⁸

Hayalilerin “perde” yerine kullandıkları isim aynadır. Ayna, Hayalîyi seyirciden ayıran, gözlerden saklayan bir engeldir. Perde gazellerinde aynanın basit bir bez olmadığı özellikle işlenir.

“Perdeyi kaldır gözden

Hisse al sen bu sözden.

Perdeyi sanma bezden

Kemalâttır perdemiz”

Karagöz sanatçıları, usta-çırak ilişkisi içinde yetişmektedirler. Hayalî adayları, tıpkı âşıklık geleneğinde olduğu gibi, sınava tabi tutularak ustaların elinden icazet almakta ve ancak ustasının ilan etmesi ile hayalî olarak bu geleneğin sürdürücüleri arasındaki yerini almaktadır. Sanatta ustalaşan kişilere “baba” adının verildiği, bu kişilerin meslek örgütü içerisinde, Karagöz gösterilerinin nerede ve ne şekilde düzenleneceğine karar verdiği

³⁸ Nilüfer Zeynep Özçörekçi Göl, “Türk Gölge Oyunu Karagöz”, **Gölgenin Renkleri - Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi Karagöz Tasvirleri Koleksiyonu Kataloğu**, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları:350, 2008, s.17.

kaydedilmektedir.³⁹ Bu durum, Karagöz geleneğinde meslekî bir örgütlenmenin olduğu fikrini ortaya çıkarmaktadır.

Dünyada gölge oyunları belli başlı dört biçimde oynatılır:⁴⁰

1. *Uzak Doğu'da Çin ve Cava gölge oyununda olduğu gibi, aşağıdan dikey çubuklarla oynatılır; bunların destek çubukları çoğu kez bambudandır.*
2. *Türk Karagöz'ünde olduğu gibi, yatay ve perdeye dik açı yapan çubuklarla oynatılır.*
3. *Chat Noir ve İngiltere'de Galanty gösterilerinde olduğu gibi, görüntülere takılı ipler veya tellerle aşağıdan oynatılır.*
4. *Hint gölge oyununda olduğu gibi hem dikey çubuklarla hem iplerle oynatılanları vardır.*

Karagöz oyunu tek sanatçının gösterisidir. Hayalilerin yardımcıları da vardır. Bu yardımcıları aynı zamanda Karagöz oynatıcısının yanında bulunan çıraktır. Çırağın görevi; perdeyi hazırlamak ve oynanacak *fasıl*'ın görüntülerini sıraya koymaktır. Bunun yanında çırak aynı zamanda ustanın öğrencisidir. Gelecekte yeni bir usta görevini bu çıraklar üstlenmektedir. Çırakların da *sandikkâr* adını alan yardımcıları bulunur. Oyunlarda şarkıları, türkülerini söyleyenlere *yardak* ismi verilir. Tef çalan yardımcıya da *dayrezen* ismi verilir.⁴¹

Geleneksel Halk Tiyatrosunun bir dalı olan Karagöz, açık tiyatrodur. Güldürme amacı güder ve doğaçlama tekniği kullanılır. Karagöz Oyununun açık tiyatro olması seyirci ile Karagöz oynatıcısı arasında bir bağ oluşturur. Bu bağ ve seyircinin potansiyeline göre ana hatları belli olan oyun, Karagöz oynatıcısının doğaçlama yeteneği ile zaman zaman oyun hatlarından taşsa da izlenecek yol bellidir. Yani, konu ve kahramanlar bellidir.

³⁹ Nilüfer Zeynep Özçörekçi Göl, "Türk Gölge Oyunu Karagöz", **Gölgenin Renkleri - Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi Karagöz Tasvirleri Koleksiyonu Kataloğu**, a.g.e, s.17.

⁴⁰ And, a.g.e s.330-331

⁴¹ Detaylı bilgi için Bkz. Nilüfer Zeynep Özçörekçi Göl, "Türk Gölge Oyunu Karagöz", **Gölgenin Renkleri - Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi Karagöz Tasvirleri Koleksiyonu Kataloğu**, a.g.e, s.17.

2. BÖLÜM

TÜRK DİLİ ve TÜRKÇECİLİK

2.1 Türk Dilinin Doğuşu

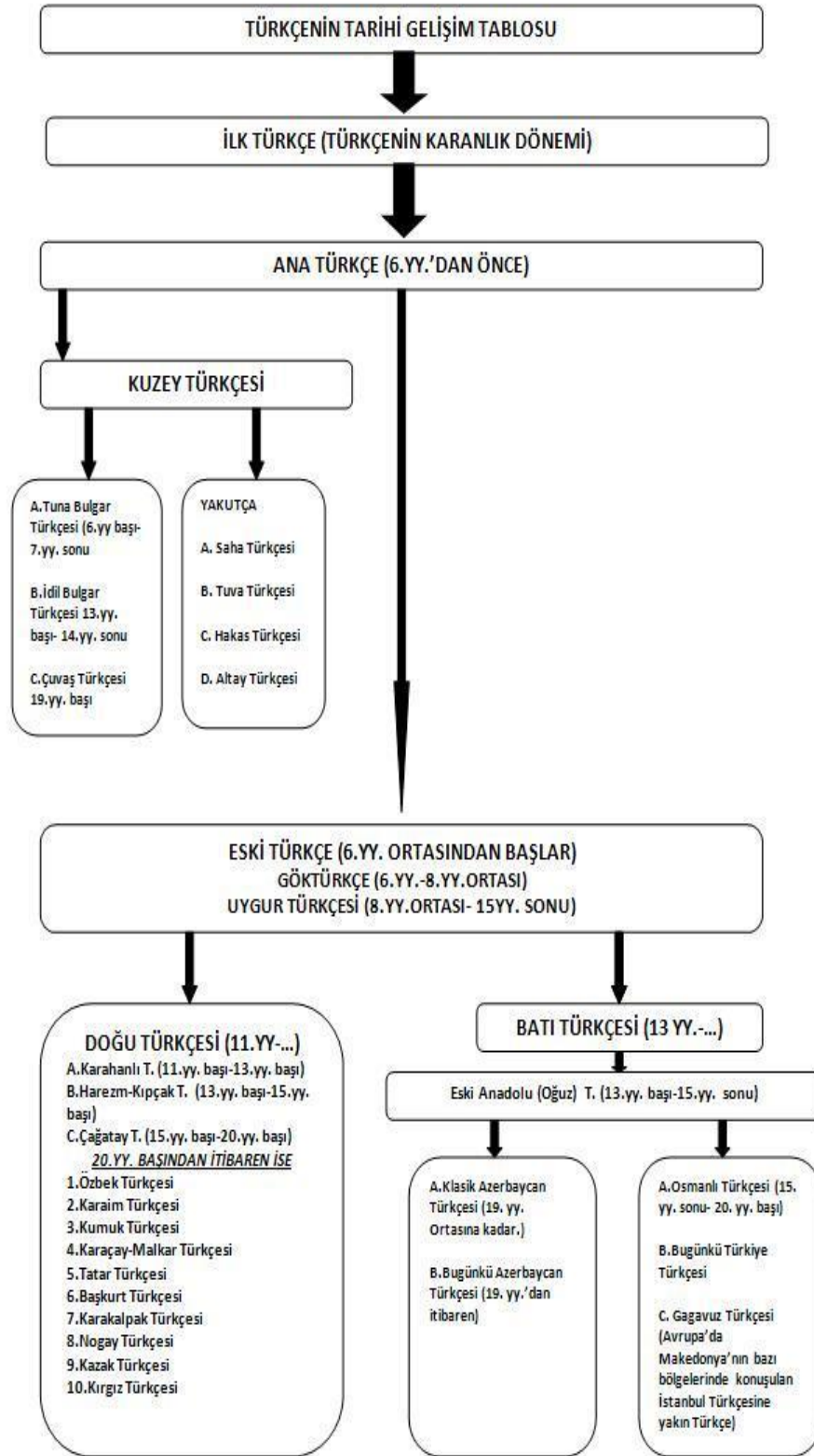
Türkçenin tarihi gelişim evreleri oluşturulurken Orhun abideleri metinleri temel olarak kabul edilmektedir. Bu durumun en önemli sebebi, Orhun abidelerine kadar geçen dönemden herhangi bir yazılı metnin ele geçirilememiş olması gösterilmektedir. Fakat Prof. Dr. Muharrem Ergin'e göre Orhun abideleri metinleri Türk yazı dilinin ilk örnekleri değildir. Neden olarak şu açıklamayı yapmıştır:

“Çünkü Orhun âbidelerindeki dil yeni teşekkül etmiş bir yazı dili olarak değil, çok işlenmiş bir yazı dili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan, Türk yazı dilinin başlangıcını ele geçen bu ilk metinlerden çok daha öncelere çıkarmak gerekir. Türk yazı dilinin sekizinci asırdan sonraki gelişmesi ile mukayese edilerek bir tahmin yürütülürse, Orhun abidelerindeki yazı dilinde hiç değilse bir kaç asırlık bir gelişme mevcut olduğuna kolaylıkla hükmolunabilir. Buna göre Türk yazı dilinin başlangıcını Milâdın ilk asırlarına, hiç olmazsa Orhun âbidelerinden bir kaç asır önceye çıkarmak doğru olur. Fakat Orhun kitabelerinden daha eski bir metin ele geçmediği için bu yazı dilini ancak sekizinci asırdan itibaren takip edebilmekteyiz.”⁴²

Bu sebeple Orhun abidelerinden önceki dönem “Karanlık dönem” adlandırılmıştır. Bu bilgilerden hareketle Türkçenin izlenebilen dönemlerini karanlık dönem başlangıç kabul edilirse şu şekilde oluşturulabilir:

42

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/muharrem_ergin_turkce_tarihsel_gelisim.pdf (Erişim Tarihi: 01.02.2015).

2.1.1 Türk Dili/ Türkçe

Temeli yüzyıllar öncesine dayanan ve Orhun abideleri metinleriyle birlikte başlatılan⁴⁴ Türk yazı dilinin adını kapsayan Türk Dili/Türkçe terimi bu bölümde açıklanmaya çalışılacaktır.

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'a göre Türkçe sözcüğü dar ve geniş olmak üzere iki anlamda kullanılır.

“Dar anlamda Türkçe, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile vaktiyle Osmanlı idaresi altında bulunan Balkanlar ve Irak, Suriye gibi ülkelerde yaşayan Türkler tarafından kullanılan dil demektir. Elbette buna anılan ülkelerden Avrupa, Amerika ve Avustralya'ya göç etmiş Türklerin dili de dâhildir. Bu anlamda 70 milyonun üzerinde bir nüfustan bahsedebiliriz. Geniş anlamda Türkçe, Türk soylu toplulukların tamamının dilini ifade eder. Bu anlamda biz, Azerbaycan Türkçesi, Türkmence, Özbekçe, Uygurca, Kırgızca, Kazakça, Tatarca, Başkurtça vb dillerin hepsine Türkçe deriz. İngilizcede Turkic kelimesi çıkmadan önce Turkish kelimesinin ifade ettiği geniş anlam gibi. Türkiye Türkologlarının küçük bir kısmı geniş anlam yani Turkic için Türki kelimesini kullanırlar; çoğu ise Türkçe veya Genel Türk Dili terimlerini tercih ederler. Geniş anlamıyla Türkçe 200 milyona yakın insan tarafından konuşulur.”⁴⁵

Ercilasun, Türkçeye dar ve geniş pencerelerden bakıp tanımlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda dünya üzerindeki Türklerin sayısı ile Türkçenin işleyişi ve kullanım sahası arasında bir paralellik vardır. Yani; Türklerin konuştuğu dile verilen isme Türkçe denir. Türkçe dil adları, millet adlarının sonuna getirilen +cA/+çA ekleriyle yapılır. Örnek: Türk+çe, Arap+ça, İngiliz+ce, Alman+ca vb.

Türk Dili/ Türkçe terimi ile ifade edilen anlamları, en dar olanından en geniş olanına doğru doğru şu şekilde sıralanabilir:⁴⁶

⁴⁴ Bkz. 2.1'inci bölümde Türk yazı dilinin neden Orhun abideleri metinleriyle başlatıldığı açıklanmıştır.

⁴⁵ Ahmet Bican Ercilasun, *Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri*, Dil Araştırmaları; Sayı:12, Bahar:2013, s.17-18.

⁴⁶ Prof. Dr. Ahmet Buran, Doç. Dr. Ercan Alkaya, **Çağdaş Türk Yazı Dilleri-I**, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri, I. Baskı: 2011, s.4-5. Daha kolay ulaşım için, <http://eogrenme.aof.edu.tr/eKitap/TDE303U.pdf> (Erişim Tarihi: 02.05.2015).

1. Türkçe, Türkiye’de yaşayan Türklerin ana dilidir.
2. Türkçe, Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmi dili olması nedeniyle, Türk kökenli olan ve olmayan bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ortak dilidir.
3. Türkçe, Anadolu ve civar sahalarda; Irak, İran, Suriye, Kıbrıs, Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya, Bosna-Hersek, Kosova, Sırbistan, Hırvatistan ve ayrıca Almanya başta olmak üzere, çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin konuştuğu dildir.
4. Türkçe, Çuvaşça ile Yakutça (ve kimilerine göre Halaçça) dışında kalan Türk lehçelerinin ortak adıdır.
5. Türkçe, Çuvaşça ve Yakutça da dâhil, 20’si yazı dili toplam 50 civarında, tarihî ve çağdaş Türk lehçesinin ortak adıdır.

2.1.2 Dillerin Sınıflandırılması ve Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri

Yeryüzünde kaç dil olduğu, konuşulduğu tam olarak bilinmemektedir. Bu belirsizlik ise aydınların, bazı lehçelerin ayrı bir dil olarak sayılıp sayılmayacağı konusunda bir görüş birliğine varamamasından kaynaklanmaktadır. Yeryüzünün bazı bölgelerinde halen incelenmemiş, yazı dili durumuna gelmemiş diller bulunmaktadır.

Kaynak bakımından birbirine yakın olan diller bir aile teşkil etmektedir. Dünya dillerinin dil ailelerine ayrılmalarının en önemli nedeni de budur. Prof. Dr. Muharrem Ergin’e göre yeryüzündeki diller arasında bulunan yakınlık ve benzerlikler iki nokta etrafında toplanmıştır. “A. Menşe, B. Yapı.”⁴⁷

⁴⁷ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basın/Yayıml/Tanıtım, İstanbul: 2009, s.6.

A. Menş/Kökenlerine Göre Diller

Köken bakımından birbirlerine yakın olan diller aynı kaynaktan çıkmış bulunan akraba dillerdir. Bu diller bir dil ailesi teşkil ederler.⁴⁸ Bugün dil ailelerinin temeli olan ana dillere ait yazılı metinler ortaya çıkmamıştır. Bu sebeple dillerin takip edilemeyen dönemlerdeki gelişmeleri incelenememektedir. Fakat yazılı dillerin ele geçen yazılı metinlerinin en eskileri karşılaştırıldığında tabanda birleşmeye gittiği söylenebilir.

Yeryüzündeki başlıca dil aileleri şunlardır:

a. Hint - Avrupa Dilleri

İsminden de anlaşılacağı üzere Asya ve Avrupa kıtalarında konuşulup yazılan dil ailesidir. Biri Asya'da diğeri Avrupa'da olmak üzere iki büyük kolu vardır.

Asya kolu: Bugün Hindistan topraklarında konuşulan diller ile birlikte Farsça ve Ermenice bu kolu oluşturur.

Avrupa Kolu: Hint-Avrupa dillerinin bu kolunda Germen dilleri (Almanca, Felemenkçe, İngilizce ve İskandinav dilleri), Roman dilleri (Fransızca, İspanyolca, Portekizce, İtalyanca) ve Slav dilleri (Rusça, Bulgarca, Sırpça, Lehçe) vardır.

b. Sami – Hami Dilleri

Bu dillerin Sami ve Hami olmak üzere iki kolu vardır.

Sami Kolu: Arapça, Akadca, İbranice ve Süryanice gibi diller bu grubu oluşturmaktadır.

Hami Dilleri: Mısır, Orta Afrika'da (Habeşistan- Etiyopya) ve Kuzey Afrika'da konuşulmakta olan diller bu gruba girmektedir. Eski Mısır dili, Kıpti dili ve Habeş dilleri bu grubu oluşturan dillerdir.

⁴⁸ Muharrem Ergin, a.g.e., s.6.

c. Çin-Tibet Dilleri

Kalabalık insan topluluğunun konuşup yazdığı dil ailesidir. Çin ve Tibet dilleri bu grubu oluşturmaktadır.

d. Ural - Altay Dilleri

Bu gruba giren dilleri diğer ailelerden ayıran en önemli özellik kök-ek sistemi ve ünlü uyumlarına dayalı olmasıdır. Ural - Altay dillerinin akrabalığı geçmişten bugüne tartışma konusu olmuştur. Genel görüşe göre, bu iki kol tek kaynaktan çıkmış olmasına rağmen akrabalık bağları çok zayıflamıştır. Böylelikle Ural ve Altay olmak üzere iki kol ortaya çıkmıştır.

Altay Kolu: Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece ve Japonca bu kola mensupturlar. Bu diller arasında birbirine en yakın iki dil Türkçe ve Moğolcadır.

Kelimelerin iki ünlüyle başlamaması, yapım ve çekim eklerinin kelimelere yardımcı öge olarak baştan veya sondan bağlanması, kelimelerde erkeklik-dişilik özelliği olmamasının bu dillere ait ayırıcı özelliklerindedir.

Ural Kolu: Bu dil ailesini Macarca ve Fince oluşturmaktadır.

e. Bantu Dilleri: Afrika'nın en büyük ailesi olan bu aileyi orta ve güney Afrika'da konuşulan diller oluşturmaktadır.

B. Yapılarına Göre Diller

Yeryüzündeki diller yapı bakımından üç gruba ayrılır.⁴⁹

a. Tek Heceli Diller

b. Eklemeli (iltisaklı/bitişken) Diller

c. Çekimli (tasrifli/bükümlü) Diller

Bu gruplandırma yapılırken dillerin ses özellikleri, kelime yapısı ve cümle kuruluşları dikkate alınmıştır.

⁴⁹ Muharrem Ergin, a.g.e., s.7.

a. Tek Heceli Diller

Bu guruba dâhil olan dillerde her kelime tek hecelidir. Dolayısıyla bu dillerdeki kelimelerde çekim ve yapım eki yoktur. Kelimeler ek almadan, değişime uğramadan kalmaktadır. Kelimeler tek heceli olduğu için bir birine benzerdir. Bu benzerlikten dolayı da okuma güçleşmektedir. Bu güçlük aşılırken vurgu kullanılmaktadır. Çin-Tibet dilleri bu grubu teşkil ederler.

b. Eklemeli (iltisaklı/bitişken) Diller

Bu gruba dâhil olan dillerin en önemli özelliği; tek veya çok heceli kelime kökleriyle birlikte, bu köklere baştan veya sondan eklenerek kavramları karşılayan görevli parçaların (ek) bulunmasıdır. Türkçe, Macarca gibi ekler eklemeli dillerdendir. Ayrıca Altay dilleri, (Moğolca, Mançu-Tunguz) küçük ayrımlarla Japonca ile Ural dillerini teşkil eden Fince, Macarca, Samoyetçe bu gruba girer.

c. Çekimli (tasrifli/bükümlü) Diller

Bu gruba giren dillerdeki kelimelerin kökleri hep aynı şekilde kalmaz, değişikliğe uğrarlar. Hatta zaman zaman kelimelerin kökünü bulmak güçleşir. Örneğin; Arapçada hariç, ihraç, ihracat, hariciye, muhacir, hicret, hicran, mahreç, tehcir... kelimeleri “*hcr*” kökünden türemiştir. Çekimli diller grubunu oluşturan dillerin başında Arapça gelmektedir. Ayrıca Hint-Avrupa dilleri de bu grupta sayılmaktadır.

Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri

Türkçe, dünya dilleri arasında yapı yönüyle *sondan eklemeli*⁵⁰ diller grubunda; köken bakımından da *Ural – Altay* dil grubunun Altay dilleri ailesinde yer almaktadır. Türkçenin de içinde yer aldığı Altay dil grubunun ortak özellikleri şöyle özetlenebilir:

1. Artikeller (Almancada olduğu gibi), ön ekler yoktur.
2. Bu dillerde gramatik cinsiyet yoktur. Bu sebeple cümlelerde cinsiyet farkından kaynaklanan değişiklik yapılmaz: *Müdür – müdire, Zeki – Zekiye; he – she* gibi.
3. Altay dilleri ses özelliklerine göre karşılaştırıldığı zaman birtakım ortaklıklar görülmektedir. Bunlardan en belirgin olanı, ünlü uyumudur. Kelime başında *l, r* ve *ñ* ünsüzlerinin bulunmaması diğer bir ortaklıktır.
4. Soru ekinin bulunması Altay dil grubunun bir diğer ortak özelliğidir.
5. Kelime türetme ve çekim son eklerle yapılırken köklerde değişme olmaz. Eklerdeki zenginlik ve çeşitlilik dikkat çekicidir.
6. Bu dillerde sözcük benzerliklerine rastlanmaktadır:

Fince	Türkçe
Min	Ben
Sin	Sen

Ural-Altay dillerini diğer dillerden ayıran özellikler vardır. Bu ayırıcı özellikler şu şekilde sıralanabilir:

1. Ünlü uyumu vardır.
2. Sondan eklemeli bir yapısı vardır.

⁵⁰ Bkz. Eklemeli (iltisaklı/bitişken)Diller.

3. Sözcüklerde dilbilgisi bakımından erkek ve dişi tür ayrımı yoktur.
4. Bazı ekler çekim eki olmalarına rağmen yapım eki olarak da kullanılır.
5. Ses, yapı ve söz dizini bakımından benzerlikler bulunur.
6. Türkçede ve Macarcada durum ekleri, çoğul ve iyelik eklerinden sonra gelir.

Verilen bu ön bilgilerden sonra Türkçeye gönül veren onu bir sanat ve bilim dalı olarak sade bir şekilde kullanmaya özen gösteren akımı açıklamaya geçilebilir.

2.2 Türkçeciliğin Doğuşu

Dil, yaşayan canlı bir varlıktır. Bu yönüyle dil, toplumun temel yapısını oluştururken toplumlar arası iletişimi sağlayan kuvvetli bir araç görevini üstlenmektedir.

Kültürlerin temelini oluşturan yapı taşlarından birisi şüphesiz yine dildir. Bir topluluğu toplum haline getiren dil, milletleri millet yapan unsurların başında gelmektedir. Bu hususta Doğan Aksan: *“Dil olmadan insanların birlikte yaşamaları, anlaşabilmeleri, dolayısıyla bir toplumu oluşturmaları söz konusu olamayacağından, bir topluluğu topluma dönüştürür...”*⁵¹ çıkarımında bulunmuştur. Bu çıkarımla Aksan, fertlerin bir araya gelişi toplum oluşturmaya yetmeyeceğinden, onları birbirlerine bağlayan bir araca ihtiyaç olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu görevi üstlenebilecek tek aracın “dil” olduğu ortadadır.

Dil, belli şartlar altında sürekli değişmekte ve gelişmektedir. Türk dili de tarih boyunca birçok değişime ve gelişime uğramıştır. Bu durum genellikle iki şekilde olmuştur. Birincisi, dilin yapı ve işleyişine bağlı olarak meydana gelen değişimlerdir. Ancak meydana gelen değişim ve gelişmeler dilin kendi kuralları içerisinde gerçekleşmelidir. Gerçekleşen bu değişimler, canlı bir varlık olan dilin ihtiyaçlarını karşılamak için gereklidir. Dilin bu yönü dikkate alındığında dinamik bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. İkincisi ise dış etkenlerle meydana gelen değişimlerdir. Dış etkenlerle meydana gelen değişimler, genellikle dilin doğal yapısına ve işleyişine ters gelişmelere yol açarak dili doğallığından uzaklaştırmaktadır. Bu sebeptir ki dilin dış etkenlerden korunması hemen her dönemde gündemde olmuştur. Dilin korunması ve günün edebi ihtiyaçlarına karşılık verebilecek tarzda kalması için yapılan çalışmalar dünden bugüne gündemde olmuştur ve bundan sonra da şüphesiz devam edecektir.

Türk milleti, tarih boyunca birçok milletle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu mücadeleler sonucunda gerek kültür ve dil açısından, gerek diğer alanlarda, ister istemez onlardan etkilenmiştir. Bütün bu doğal gelişmelere

⁵¹ Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Türk Dil Kurumu, Ankara: 2009, s.13.

rağmen Türk milleti hiçbir zaman kendi dilini ve kültürünü terk etmemiştir. Diğer milletlerin Türk milletine etkileri en çok dil alanında olmuştur. Bu etkileşimin tabii bir sonucu olarak Türk milleti onlardan birçok kelime almıştır. Türkçeye giren bu kelimeler milli zevke uygun olmasına rağmen Türk dili tarih sahnesinden silinememiş ve devamlılığını sürdürmüştür.

Türk dilinin tarihi dönemlerine bakıldığında, VIII. yüzyıldan X. yüzyıla kadar bir yazı dili geleneğine bağlı ve milli çizgide devam ettiği görülmektedir. Bu süreçte Türk dili üzerinde diğer dillerin etkisi pek fazla görülmez. Ancak komşuluk ilişkileri sebebiyle geçen bazı kelimelere rastlanmaktadır. Bu durum yalnızca Türk dili için değil hemen hemen bütün diller için geçerlidir.

X. yüzyıldan itibaren Türk milletinin İslam medeniyetine girmeleri ile birlikte hem düşünce hem de sosyal yaşamlarında önemli değişiklikler olmuştur. Türkçenin diğer dillerin özellikle Arapça ve Farsçanın istilâsına uğraması da bu dönemde gerçekleşmiştir. İslamiyet'ten önce de Türkler, çeşitli medeniyetlerle ilişkiler kurmuş onlarla fikrî, sosyal ve edebi alanda alışverişte bulunmuş ve Türkçeye kendi düşüncelerine göre anlamlandırarak yeni kelimeler almış ve kullanmışlardır.

Türklerin İslam medeniyetine girmelerinden bir süre sonra Kur'an-ı Kerim'in Arap diliyle yazılmış olması sebebiyle Türkçeye birçok dini ve İslami kavramla birlikte, sayısı belirsiz kelimenin hızla girmesine neden olmuştur. Ayrıca yine bu dönemde İran ile sıkı ilişkilerin bir sonucu olarak edebiyat aracılığı ile Farsça sözler de Türkçeye girmiştir. Bu iki durum kısa zamanda Türk dilini tehdit eder hale gelmiştir. Başlarda Türkçeye giren bu kelimeler, dinin öğrenilmesi ve İslami ilimlerle ilgili olduğu için gerekli görülmüştür. Ancak özellikle XIII. yüzyıldan sonra Türkçe karşılığı bulunmasına rağmen başka kelimeler alınmıştır. Şairler de Türkçe karşılığı bulunan kelimeler yerine alınan bu kelimeleri kullanmayı tercih etmişlerdir. Böylece halk dilinden uzak, yüksek tabakaya mahsus bir "zümre yazı dili" meydana gelmiştir.⁵²

Bu dönemde İran ve Arap edebiyatına ait birçok eserin tercüme edildiği görülmektedir. Bu tercümelerin etkisi ile şairlerimiz de İran ve Arap şairlerinin

⁵² Faruk Kadri Timurtaş, **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**, Vilâyet Yayınları, İstanbul: 1981, s.82.

etkisi altında kalarak eser vermeye başlamışlardır. Bu hususu M. Fuat Köprülü şu şekilde açıklığa kavuşturmuştur:

“Türkler İslam dairesine layıkıyla girdikleri sırada, Arap ve Acemlerin müşterek mahsulü olarak “Klasik bir edebiyat” ve ona dayalı olan bir takım umumi “edebiyat esasları” tekerrür etmiştir. Lisanda, vezinde, edebi şekil ve nevilerde, hayat ve kâinat hakkındaki telakilerde, güzellik telakkisinde müşterek ve değişmez bir takım umdeler vardır ki onların dışına çıkmak kabil değildir.”⁵³

Türklerin İslam medeniyetine girmeleriyle birlikte din dili Arapça kabul edilirken Edebiyat dili Farsça kabul edilmiştir. Bu gelişmelerden dolayı Arapça ve Farsçadan Türk diline pek çok kelime ile birlikte gramer şekli geçmiştir. Türk diline geçen bu kelimeler İslami ilimlerin ve İslam dininin öğrenilmesi için gerekli görülmüştür. Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin Türkçe karşılığı bulunmasına rağmen Türkçesi tercih edilmemiştir.

Türk diline Arapça ve Farsçadan geçen kelimelerin artışını Faruk Kadri Timurtaş şöyle açıklamaktadır:

“Osmanlı kendi içerisinde üç devreye ayrılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi devresinde, hususiyetle başlangıçta dil bir hayli sade idi. Türkçe üstün ve hâkim durumda idi. Eski Anadolu Türkçesinin son safhasında yani XV. yüzyılın ilk yarısında yazı dili, Türkçe ve yabancı asıllı kelimelerin miktarı bakımından muvazeneli bir durum gösterir. Gelişme henüz Türkçenin büsbütün aleyhine değildir. XV. yüzyıldan sonra ise, dilimize Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin girmesi birden bire artar. Bunda Türkçe'nin Aruz veznine uydurulamaması, Türkçe kelimeler yerine Arapça ve Farsça kelimeler kullanmak mecburiyeti de rol oynamış denilebilir. Klasik Osmanlıca devresinde artık Türkçe sadeliğini ve duruluğunu kaybeder, hâkimiyet Arapça ve Farsçaya geçer. Bazı metinlerde, bilhassa XVII. yüzyıl ve daha sonraki nesir eserlerinde Türkçe, bir sayfalık bir ibare içerisinde bir iki fiile ve zarf-fil (gerundium) şekline münhasır (şekliyle sınırlanmış) kalarak âdeta kaybolur. Bu çağlarda yazı dili, konuşma dilinden tamamıyla uzaklaşır, anlaşılması güç bir zümre dili

⁵³ M. Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken yayınları, İstanbul: 1986 s.99.

mahiyetini alır. Konuşma dili ve sade Türkçe, saz şairlerinin ve halk hikâyecilerinin eserlerinde yaşar.”⁵⁴

Yıllar geçtikçe Arapça ve Farsça etkisini arttırmıştır. Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalan şairlerin de seçimi doğrultusunda edebiyat halkın konuşma dilinden uzaklaşmasına ve anlaşılması güç bir edebiyat ortaya çıkmasına neden olmuştur.

X. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar Türk dilinin devrine göre Arapça ve Farsçanın etkisinde olmadığı⁵⁵ tespit edilmiştir.

XIII. yüzyıldan başlayarak ortaya konan halk diliyle söylenmiş Yunus Emre şiirleri, klasik tarzda yazılmış Hoca Dehhani, Şeyyad Hamza şiirleri Türk dilinin gelişebileceğinin habercileri olmuştur. XIV. yüzyıl ile XV. yüzyılın ilk yarısında yazılan eserlerin pek çoğu, ya halk kitlelerine hitap amacı ile ya da Anadolu beyliklerinin sade Türkçeden hoşlanan hükümdarlarına sunulmak üzere yazıldığından, yabancı kelime ve terkiplerden uzak, temiz bir Oğuz Türkçesiyle yazılmıştır.

XV. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesi, medreselerde Arapça ve Farsça eserlerin temel kaynak kitabı olarak okutulması ve Osmanlı padişahlarının Arapça ve Farsçaya önem vermelerinden dolayı Türk dili kendi doğal yapısında gelişmemiştir. Bu sebeple Arapça ve Farsça Türkçenin önüne geçmiştir.

Bu durumun XVI. yüzyılın aydın Türkçesinde ise gittikçe ağırlaştığı görülmektedir. Dil ve ifadede tam bir çıkmaz içine girilmiştir. Tam da bu dönemde yeni bir akım meydana çıkmıştır. Aruz vezniyle olmakla beraber, yalnız Türkçe sözler kullanarak şiir yazmak akımı olan bu hareket, *Türkî-i Basît diye* adlandırılmıştır.⁵⁶

⁵⁴ Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e. s.85.

⁵⁵ KORKMAZ, Zeynep, **Arasında XI-XIII Yüzyıllar Oğuzca**, TDAY Belleten, Ankara: 1994, s.41.

Arat, Reşiti Rahmeti, **Türk Dilinin İnkişafı, Makaleler I**, TKAE yayınları, Ankara:1987, s.301

⁵⁶ Yusuf Ziya Öksüz, **Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi**, TDK yayınları, Ankara:1995, s.9.

2.3 Türkçecilik Akımı (Türkî-i Basît) ve Temsilcileri

Türk tarihine bakıldığında Türkçülük ve Türkçecilik önemli bir yere sahiptir. Dil milliyetçiliğini (Türkçecilik) Divanü Lûgat-it Türk ile başlatmak gerekir. Araplara Türkçeyi öğretmek ve Türkçenin de Arapça kadar önemli bir dil olduğunu kanıtlamak amacıyla Kâşgarlı Mahmud'un kaleme aldığı bu eser Türkçeciliğin temellerinin atıldığı yılların XI. yüzyıl olduğunu gözler önüne sermektedir. Bundan dört yüz yıl sonra gelen (XIV. yüzyıl) Ali Şîr Nevâî ise Türkçenin Farsça'dan daha zengin, daha üstün ve güzel bir dil olduğunu kanıtlamak amacıyla Muhakemet-ül Lûgateyn'i kaleme almıştır.

Muhakemet-ül Lûgateyn'in bir bölümünde Ali Şîr Nevâî şöyle demiştir: *“Türkün bilgisiz ve zavallı gençleri, güzel sanarak farsça şiir söylemeğe özeniyorlar. Bir insan etraflı ve iyi düşünse Türkçede bu kadar genişlikler, incelikler, derinlikler ve zenginlikler durup dururken bu dilde şiir söylemenin ve sanat göstermenin daha kolay, daha beğenilir olacağını anlar. Türk dilinin olgunluğu ve yüksekliği bu kadar tanıklarla meydana çıkarıldı. Gerekir ki bu halk arasında yetişen şairler, sanat sahipleri, sanatlarını öz dilleri dururken özge dil ile meydana koymamalıydılar ve böyle bir işe girişmemeliydiler. Eğer iki dilde şiir söylemeğe, yazmağa uzlukları yetişiyor idiyse, öz dillerinde, özge dille söyledikten daha çok söyleyip yazmalıydılar. Tatalım dayanamadılarsa bari özge dille yazdıkları kadar öz dilleri ile de yazmalıydılar. İnsan şöyle bir düşünceye kafasında yer veremez: Türk ulusunun sanat sahipleri Türkçe yazmak ellerinden gelirken hepsi birden Türkçe yazmasınlar da Farsça yazsınlar! Bu olamaz.*

Bütün bu yazılanlardan anlaşılıyor ki Türkçede özgünlük, incelik pek çoktur. Bunları güzelce sıralamak, birleştirmek, bağlamak çetin bir iştir. Şiire, edebiyata yeni başlayanlar bu çetinlikler karşısında yılarak daha kolay tarafa kaçarlar; bu hal birkaç defa tekrarlanınca huy olur; huy olduktan sonra da alışılan yolu bırakıp başka bir yola girmek kolay olmaz.”⁵⁷

⁵⁷ Dönemin diline çeviren, İshak Refet İşıtman, **Muhakemet-ül Lûgateyn**, TDK yayını, 1941, s.130.

Ali Şîr Nevâî'nin bu söylediklerinden yola çıkarak onu Türkçeciler safına katmak mümkündür. Daha o zamanlarda Türk aydınlarında kendi dillerine karşı ilgisizliğin başladığı söylenebilir. Tam bu devrede Ali Şîr Nevâî ile Kâşgarlı Mahmud'un ortaya koyduğu eserler, Türkçenin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Verilen bu bilgilerden sonra Türkçecilik akımı ve temsilcileri incelenebilir.

Türkçecilik Akımı, Eski Anadolu Türkçesinin yerini Osmanlıcanın almaya başladığı XV. yüzyılın ikinci yarısı ve XVI. yüzyılın başlarında, bazı şairler tarafından bilinçli bir şekilde başlatılan dilin sadeliğini koruma hareketidir. Bu fikri savunan şairler, aruz vezniyle, klasik edebiyatın kurallarına bağlı fakat sade Türkçe ile şiir yazarak, yaygınlaşmaya başlayan Osmanlı yazı diline karşı bir tepki ortaya koymuşlardır.⁵⁸

Nihal Atsız, bu akımın ortaya çıkışını şöyle izah etmektedir: “Acem taklidi divan edebiyatında kuvvetle yayılarak milli dil ve kültürümüzü şiddetle tehdit etmesi üzerine on beşinci asrın sonlarında dilde milliyetperverlik cereyanı baş gösterdi.”⁵⁹

“Türkî-i Basît” terimini ilk defa Fuat Köprülü kullanmıştır. Köprülü, bu terimi “*sade ve terkipsiz dil*” anlamında kullanmıştır.⁶⁰

Türk edebiyatında; basit, sade, Türkçe şiir yazma fikri Aydınî Visalî, Tatavlı Mahremî ve Edirneli Nazmî'den çıkmıştır. Bu fikir ismi geçen şairlerden sonra devam etmemiştir. Buna rağmen bu şairlerin Türkçe konusunda Türk diline yaptıkları hizmetleri küçümsemek gerekir.

⁵⁸ Burhanettin Çakım, “Türkî-İ Basît Akımı”, **Türk Yurdu**, S.:104, Nisan:1996, s.49.

⁵⁹ Nihal Atsız, “16. Asır Şairlerinden Edirneli Nazmî'nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Ehemmiyeti”, **Makaleler I**, İrfan Yayınları, II.Baskı : 1997, s.243.

⁶⁰ Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I**, MEB Basımevi, İstanbul: 1987, s.621.

Aydınlı Visalî

İsminden de anlaşılacağı üzere memleketi Aydın olan, doğum ve ölüm yılları bilinmeyen bu şair; basit Türkçe ile şiir yazma hareketini başlatan, Türkçecilik akımının en önemli isimidir. XV. yüzyılda başlattığı bu hareketle Tatavlı Mahremî ile Edirneli Nazmî'ye öncülük etmiştir. II. Beyazıt ile Yavuz Sultan Selim dönemlerinde sarayda (Edirne) hocalık yapmıştır. Klasik edebiyatın kurallarına uyararak, aruz veznini kullanarak Türkçe şiirler yazdığı bilinmektedir. Basit Türkçe ile yazdığı bir divanının olduğu bilinmektedir. Ayrıca şiir kurallarını iyi bildiği için devrinin şairleri ile ters düştüğü, herkesin şiirini tenkit ettiği,⁶¹ bilinmektedir. Her şairin şiirine müdahale bulunup “*Bu benzetme burada uygun düşmemiş. Bu Kinaye ve istiare kısımda doğru değil*” sözleriyle devamlı karşı çıktığı *Latifi Tezkiresinde* geçmektedir.

Tatavlı Mahremî

Aydınlı Visalî'den sonra Basit Türkçe ile şiirler söylediği bilinen ikinci önemli şair Tatavlı Mahremî'dir. XVI. yüzyılda İstanbul'un Galata köylerinden biri sayılan Tatavla'da doğduğu için Tatavlı olarak tanınmıştır. Tatavlı Galata'da büyümüş ve eğitimini orada tamamlamıştır. Tahsilinden hemen sonra müderrislerin yanında çalışmıştır. Yirmi sene kadar kâtiplik ve nâiblik yapmıştır. Mahremî bu görevde iken bir aralık Müderris Pîrî-zâde Mehmet Çelebi ile Aşçı-zâde Hüseyin Çelebi Paskalya'da kızıl yumurta yortusu merasimini seyretmek için kıyafet değiştirip Galata Kilisesi'ne gitmişler. Bunu duyan Mahremî; “*Galata'ya sanem seyrine gelmiş / Sitanbul'dan bir iki din ulusu*” beyitini söylemiş. Buna çok hiddetlenen Pîrî-zade hemen Galata kadısına haber yollayıp orada nâiblik görevinde bulunan Mahremî'yi görevinden azlettirmiştir. Sonunda kusurunun fakına varıp af diledikten sonra, onların şefaatiyle tekrar görevine geri dönmüştür. Daha sonra Galata kadısı olan Hasan çelebi, Selanik kadılığına tayin edildiği zaman, Mahremî'yi de yanında götürmüştür. Bir süre sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a dönerken bir düşman gemisi tarafından esir alınmıştır. Uzun süre düşman elinde esir kaldıktan sonra belli bir para getirip ailesini kurtarmak şartıyla izin almış ve Eğriboz'a gelmiştir.

⁶¹ Halûk İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara:1988, s.530.

Burada İstanbul'daki iki şair dostuna denk gelmiş ve birlikte İstanbul'a dönmüşler. Ancak gereken parayı toplayamadan ölmüştür. Esir olan ailesi daha sonra Nakkaş Haydar tarafından toplanan para ile kurtarılmıştır.⁶²

Türkçecilik akımının önde gelen şairlerinden olan Mahremî, aruz veznini kullanmış ve sade bir dil ile şiir yazmıştır. Bilinçli bir şekilde daima Türkçe ile şiir yazma fikrini savunmuştur. Hatta yazdığı eserine *Basitname* adını vermesi de bundandır.⁶³

Bunun dışında Tatalı'nın her olayın sonuna bir tarih düştüğü, katıldığı savaşları anlatan bir *Şehnâme'si* vardır.⁶⁴

Edirneli Nazmî

XVI. yüzyıl divan edebiyatı şairlerinden olan Nazmî'nin gerçek adı Mehmet'tir. Doğum tarihi bilinmeyen Edirneli Nazmî isminden de anlaşılacağı üzere Edirne'de doğmuştur. Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerinde yaşamıştır. Âşık Çelebi tezkiresinde Kul Oğullarından olduğu belirtilmektedir.⁶⁵ Nazmî, Kul Oğlu olarak Osmanlı ordusunda görev almış ve çokça savaşa katılmıştır. Hayatının son dönemlerinde ise Nakşi Tarikatı Şeyhi Filibeli Mahmud Efendi'nin himayesini görmüştür. Ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir.

Edirneli Nazmî'ye edebiyat tarihinde şöhret kazandıran en önemli eseri *Mecmau'n Nezair*'dir. İsminden de anlaşılacağı üzere eser nazireler mecmuasıdır. Eserde XIV-XVI. yüzyıllar arasında yaşamış, divan tertip edemeyen birçok şairin 5000'in üzerinde şiir/nazire bulunmaktadır. Türk edebiyatı tarihinde bu tip eserlerin önemli bir yeri vardır. Çünkü şiirlerini bir araya toplamayan/toplayamayan ya da günümüz kaynaklarında ismine rastlanmayan, rastlansa dahi eserine ulaşılamayan pek çok şaire bu tip eserler vasıtasıyla bilgi sahibi olunabilmektedir. Bu önemli eser hakkında M. Fatih

⁶² M. Fuad Köprülü, *Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divân-ı Türk-î Basit*, İstanbul:1928, s.20-22.

⁶³ M. Fuad Köprülü, a.g.e., s.20.

⁶⁴ Halûk İpekten vd., a.g.e s.272.

⁶⁵ Halûk İpekten vd., a.g.e s.327.

Köksal'a ait bir doktora tezi bulunmaktadır.⁶⁶ Eserin bir nüshasının Nûruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu nüshada 3356 gazel yer almaktadır. Eser 461 varaktır. Eserdeki şiir kafiyelerinin son harfine hem de aruz bahirlerine göre tasnif edilmiştir.⁶⁷

Edirneli Nazmî'nin Mecmau'n Nezair adlı eserinin gölgesinde kalsa da bir diğer önemli eseri *Dîvan*'ıdır. Bu divan 1926 yılında ele geçmiş ve Fuat Köprülü tarafından incelenerek edebiyat dünyasına kazandırılmıştır.⁶⁸ Bu iki önemli eser haricinde Edirneli Nazmî'nin bir diğer eseri Feridüddîn-i Attâr'ın *Pend-nâme*'sinden genişleterek yaptığı *Pend-i Attâr Tercümesi* vardır. 3000 beyitten oluşan bu eser aruz ile yazılmıştır. Bu eser ile ilgili Hasibe Mazıoğlu'nun bir makalesi bulunmaktadır.⁶⁹

⁶⁶ M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî- Mecma 'u'n- nezâ'ir (İnceleme-Tenkitleli Metin)**, 3 Cilt, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 2001.

⁶⁷ **İslam Ansiklopedisi**, MEB Basımevi, C.:9, İstanbul: 1964, s.146.

⁶⁸ M. Fuad Köprülü, **Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divân-ı Türk-î Basît**, İstanbul:1928.

⁶⁹ Hasibe Mazıoğlu; "Edirneli Nazmî'nin *Pend-i Attâr* Çevirisi", **Türkoloji Dergisi VII**, Ankara:1977, s.47-53.

3. BÖLÜM

KARAGÖZ METİNLERİNDE SÖZ DİZİMİ ve KARAGÖZ'ÜN TÜRKÇECİLİĞİ

3.1 Türkçede Söz Dizimi

Günümüzde değerini yitiren, unutulmaya başlanan Karagöz oyunlarını istenildiği takdirde hayatın her yerine sokulabileceğini, yalnızca ramazan gecelerinin eğlencesi olmaktan çıkarmak gerektiğini ve özellikle Türkçe dersleri içinde Karagöz diyaloglarından yararlanılabileceğini göstermek amacıyla bu bölüm oluşturulmuştur.

Kelime, hece ya da hecelerden oluşan anlamlı en küçük birime verilen isimdir. Kelimeler genellikle tek başına bir anlamı olan, bir varlık, bir kavram, bir olay, bir duygu ya da bir olayı karşılayan unsurlardır.

Örneğin:

İnsan → **Varlık**

Sevgi, nefret → **Duygu**

Patlama → **Olay**

Gidiş, konuşmak → **Eylem**

Kelimeler anlamlı olabildiği gibi bazı durumlarda tek başlarına belirgin anlamları olmadığı görülmektedir. Bu kelimeler cümle dışında yazılıp söylendiklerinde somut bir anlama karşılık gelmez, cümledeki kullanımlarına göre anlam ve görev kazanırlar. Bu kelimeler genellikle edatlar, bağlaçlar ve söz taklidi sözcüklerdir. Örneğin; için, gibi, üzere, fakat, çünkü, veya; çat-pat, bam, güm, vız, tıkırtı...

Yan yana getirilen kelimeler ya yargı bildirerek cümleyi ya da varlık, kavram ve hareketleri karşılayarak kelime gruplarını meydana getirir. Bu diziliş gelişi güzel yapılmaz, belirli kurallarla oluşturulur. Bu bölümde belirli Karagöz

metinlerindeki söz dizimleri⁷⁰ tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu tespit yaparken Karagöz ve Hacivat'ın temsil değerlerinin dili kullanmalarındaki etkisi dikkate alınmıştır.

Hacivat mürekkep yalamış, Enderun'da yetişmiş, Arapça ve Farsça bilen, kendisiyle konuşacak kişide de bu vasıfları arayan bir tiptir. Karagöz ise halkın temsilcisi kabul edilir. Halkın diliyle konuşan ve Hacivat'ın kullandığı Arapça ve Farsça kelimeleri ve tamlamaları anlamayan/anlamazdan gelen, eğitim görmemiş, sanattan anlamayan, halkın sorunlarını dile getiren bir tiptir. Aralarındaki bu farklılıkların her iki tipin kullandıkları dile yansıdığı da görülmektedir.

Yine Leyla Karahan'a göre zorunlu ögeler fiilin ortaya çıkabilmesi için gerekli olan ögeler iken, yardımcı ögeler fiilin ortaya çıkabilmesi için gerekli olan ögelerdir.⁷¹

3.1.1 Cümle

Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir durumu, bir olayı yargı bildirmek koşuluyla anlatan kelime ya da kelime dizisine *cümle* denir. Duygular, düşünceler, durumlar, olaylar cümle veya cümlelerden meydana gelen dil birliğiyle aktarılır.⁷²

3.1.2 Cümlenin Ögeleri

Bir cümle oluşturulurken bir yüklem ile verilen yüklem anlamını çeşitli bakımlardan etkileyen, tamamlayan başka ögeler de bulunur. Bu ögeler şunlardır:

→ Özne

→ Nesne

⁷⁰ Türkçede Söz Dizimi oldukça kapsamlı bir konu olduğundan bu tezde yalnızca cümlenin ögeleri (cümle çözümlemesi) konusunda tespitler yapılmıştır.

⁷¹ Leyla Karahan, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları; 9.Baskı Ankara: 2005, s.13

⁷² Leyla Karahan, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları; 9.Baskı Ankara: 2005, s.10-13

→ Yer Tamlayıcısı

→ Zarf

Sıraladığımız bu ögeler cümle içinde zorunlu veya yardımcı öge olarak görev yaparlar.⁷³

Yüklem

Bir cümle oluşturulurken yargıyı üzerinde taşıyan öge yüklem olarak kabul edilir. Yani yüklem, cümlenin temel ögesidir. Yukarıda sıralanan diğer ögeler ise yüklem anlamını çeşitli bakımlardan tamamlamak veya daha belirgin hale getirmek için cümlede yer alır.⁷⁴ Bu bakımdan yüklem cümlenin bağlandığı kelime ya da kelime grubuna denir.

Yüklemin Özellikleri:

1. Yüklemine göre cümle ya fiil cümlesidir ya da isim cümlesidir. Yüklemi basit ya da bileşik çekimli eylem olan cümleler fiil cümlesi iken, yüklemi ad soylu sözcük ya da sözcük öbeği olan cümleler isim cümlesidir.

-Zihnimi Çarşamba Pazarına çevirdin! (İKK)⁷⁵

Bu cümlenin yüklemi “çevir-” eylemi olduğundan cümle, bir fiil cümlesidir.

-Benim vücudu nazikânem ise kavgaya gelmiyor. (İKK)

-Beyninin ortasında bomba patlasın. (İKK)

-Belki derman bulurum. (İKK)

Altı çizili kelimeler buldukları cümlelerin yüklemi görevindedir. Yüklem görevindeki bu kelimeler eylem olduğu için fiil cümlesine örnektir.

⁷³ Leyla Karahan, a.g.e. s.13.

⁷⁴ Yüklem anlamını çeşitli bakımlardan tamamlayan ögeler ilerleyen bölümlerde detaylı olarak verilecektir.

⁷⁵ Ünver Oral (haz.), **Karagöz Oyunları -1- Kâr-ı Kadim Oyunlar**, Bayrak Matbaası, İstanbul:2007, s.1-27.

Aşağıda altı çizili olarak verilen kelimeler de cümlenin yüklemi görevini üstlenmiştir. Bu kelimeler de isim soylu olduğu için isim cümlesine örnek olarak gösterilebilir.

-Şimdi evim bomboştur. (İKK)

-Aman kızım, siz benim komsuzâdemsiniz. (İKK)

-Uyuz tazı senin annen-babandır. (İKK)

2. İster isim olsun ister fiil olsun kurallı bir cümlede yüklem cümlenin sonunda bulunur.

-Beni candan sevene yâr olurum,

-Goncama göz dikene hâr olurum...

(KA)⁷⁶

-Hey Yahudi dur aynasızlık etme! Dur omuz değişelim.

(KA)

-Doğru konuşmadığın için yardım etmeyeceğim.

(KA)

-Bir hâcetiniz olursa bendenize müracaat etmeği unutmayınız.

(İKK)

-Rica ederim beni ağlatmayınız. Allah bilir sizi görmediğim zamanlar dünya gözüme zindan oluyor. Sizin için evimi tarumar ettim.

(İKK)

-O senin çeşmi füsunkârına kurban olayım.

(İKK)

⁷⁶ Ünver Oral, a.g.e., s.28-49.

Metinlerden seçilen yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere yüklem, cümlelerin sonunda yer almaktadır. Bahsedilen kurala göre bu cümlelerin kurallı cümle olduğu söylenebilir.

3. Bir söz dizisinde özne, nesne, zarf tümleci ve yer tamlayıcısı birden çok olabilir. Ancak bu söz dizinde yüklem tektir. Söz dizisinde ne kadar yüklem varsa o kadar cümle var demektir. Yani bir metindeki cümle sayısı, o metindeki yüklem sayısı kadardır.

-Evde karıdan, sokakta bu heriften bıktım, usandım.

(KA)

Örnekte iki yüklem bulunmaktadır. Bu durumda verilen örnekteki cümle sayısı yüklem sayısına göre belirlendiği için bu örnekteki cümle sayısı ikidir. Aşağıda verilen örnekte tek yüklem bulunduğu için cümle sayısı birdir.

-Karına sözün geçmiyor.

(KA)

4. Bazı cümlelerde yüklem, bir anlatım biçimi olarak söylenmeyebilir. Böyle cümlelerde yargı, metin bütünlüğü içinde dinleyen veya okuyan tarafından tamamlanır. Bu tür cümlelere “*eksiltili*” cümle denir. Eksiltili cümleler; atasözü ve deyimlerde, günlük konuşmalarda, sorulu cevaplı anlatımlarda, özellikle de şiir dilinde ve duygusal ifadelerde estetik bir söyleyiş olarak sıkça kullanılmaktadır. Karagöz metinlerinde bu tip söyleyişe sıkça rastlanır.

→ RAZAKİ - *Babalık şu karşıdaki konağı görüyorsun ya!*

→ KARAGÖZ - *Evet.*

(İKK)

Yukarıdaki konuşmada Karagöz yüklemi söylememiştir. Oyunu dinleyen, izleyen ya da okuyan kişiler bu eksiltili cümle örneğini kendisi tamamlayabilir. Cümlenin eksiltili anlatımından kurtulabilmesi için cümlenin sonuna “*görüyorum*” çekimli fiili getirilebilir.

İndim derelerüne
Pilmem nerelerüne
Elmas yüzük yaptırđım
O tombul ellerüne 77

Karagöz metinlerinden alınan bu türkü estetik bir anlatım ve şiirsel bir söyleyiş biçimini yakalamak amacıyla yüklem belirtilmemiştir. İkinci dizedeki cümle ile dördüncü dizedeki cümlenin tamamlanması okuyucu, dinleyici ya da izleyiciye bırakılmıştır. İkinci dizeye “indim” dördüncü dizeye “yaptırđım” kelimeleri getirilerek cümleler eksiltili olmaktan kurtarılabilir. Ancak bu durumda dizelerin şiirsel özelliği kaybolacaktır.

5. Fiil cümlelerinde yüklem, ya tek kelimededen oluşan çekimli bir fiil ya da birleşik fiildir.

→ HACİVAT - *Senin adın uyuztazı, benimki de Babahekim olsun.*

→ KARAGÖZ - *Uyuztazı senin, Babahekim benim olsun.*

(KD)⁷⁸

Karagöz’ün Doktorluğu isimli Karagöz oyunundan alınan bu konuşmada bir önceki maddede verilen eksiltili cümle örneklerine ilk iki cümlede rastlanmaktadır. Eksiltili cümlenin giderilmesi için ilk cümlede “*senin adın uyuztazı*” dizisinin ardından olsun kelimesi getirilerek giderilebilir.

İkinci cümlede “*benim olsun*” yüklem görevindedir. “*Ol-*” yardımcı eylemiyle yapılan birleşik fiille oluşturulmuş bir yüklemdir.

-*O senin fırından gelmezdi, hamamdan gelirdi.*

(KD)

Yukarıda verilen cümlede iki yüklem bulunmaktadır. “*Gelmezdi*” ve “*gelirdi*” kelimeleri tek kelimededen meydana gelen çekimli fiil ile oluşturulan yüklem türüne örnektir.⁷⁹

⁷⁷ Cevdet Kudret, **Karagöz Metinleri III (Ödüllü)** . Metnin tamamı ekte verilmiştir.

⁷⁸ Ünver Oral, a.g.e., s.50-61.

⁷⁹ Örnekler çoğaltılabilir. Ancak bu kadar örnek yeterli görülmüştür.

Özne

Cümlede yapanı veya olanı karşılayan ögeye özne denir. Özne yüklemde gösterdiği kılışı, oluşu ve durumu karşılar. Özne, cümlenin yüklemden sonra gelen en önemli ögesidir. Fiile öteki ögelerden daha yakın olan özne, aynı zamanda cümlenin fiilden ayrılmayan bir unsurudur. Bu sebeple özne, bazen cümlede ayrı bir kelime olarak bulunmayıp fiilin içinde şahıs halinde olabilir.

Özne, cümlede bir nesne veya bir kişi olabileceği gibi soyut bir kavram da olabilir. Cümle içinde nesneyi bulabilmek için yükleme *ne* ve kim sorularından biri sorulur. Cümle içinde bu sorulara cevap olan kelime veya kelime grubu öznedir.

Öznenin Özellikleri:

1. Özne; fiil cümlelerinde yüklemde bildirdiği işi, hareketi, oluşu, durumu yapan veya yüklemdeki oluşun etkisinde kalan ögedir.

→ HACİVAT - *Ben eve gidiyorum Karagöz!* (KY)⁸⁰

Bu cümlede özne “ben” kelimesidir. Gitme eylemini gerçekleştiren kişi “ben” (Hacivat)dir.

2. İsim cümlelerinde özne yargının belirttiği ögedir.

→ KARAGÖZ - *Ayı babandır kerata!* (KY)

Yukarıdaki cümlede “babandır” yüklem görevindedir. Yüklem, *ayı*’nın babası olduğunu belirttiğinden “ayı” cümlenin öznesidir.

3. Bazı cümlelerde özne, bir kelime veya kelime grubu olarak yer alır.

→ ZENNE - *Gönül gülzârı, kûy-i yârden her dem bir mekân saklar.* (KY)

Bu cümlede özne olan *gönül gülzârı*, isim tamlamasıdır.

⁸⁰ Ünver Oral, a.g.e., s. 62-97.

4. Özne, bazı cümlelerde, bir kelime veya kelime grubu olarak yer almaz. Cümlenin öznesi, yüklemde bulunan şahıs ekinden anlaşılır.

→ KARAGÖZ - *Hayır sorgucu değilim.*(KY)

Bu cümlede *sorgucu değilim* yüklemidir. Yüklemde şahıs ekinin işaret ettiği zamir (ben) cümlenin öznesidir.

→ RUM - *Yapalım kırk oda.* (KY)

Cümlenin yüklemi *yapalım* kelimesindeki şahıs ekinin işaret ettiği zamir (biz) öznedir.

5. Yüklemi meçhul fiil olan cümlelerde özne bulunmaz. Meçhul fiiller, geçişsiz fiillerin edilgen çatıya sokulmasıyla oluşan fiillerdir. Geçişsiz fiil kök ve gövdelerine “-n-” veya “-l-” edilgenlik eki getirildiğinde öznesi belli olmayan fiiller türetilir.

→ KARAGÖZ - *Bu nasıl imlâya gelir, be.* (KY)

Cümledeki *gel-* fiili geçişsiz bir fiildir. Geçişsiz fiile getirilen -l- ekiyle fiil edilgen çatılıya dönüşmüştür. Bu yüzden özne düşmüştür. Yani bu cümlede özne yoktur.

6. Yüklemi birleşik olan fiil olan bazı cümlelerde özne, yüklemde içinde yer alır.

→ HİMMET - *Ciğerini kuçular yisün.* (KY)

Bu cümlede özne ve yüklem anlamca kaynaşmıştır. Özne yüklemde içinde yer almaktadır.

7. Hitap unsurları, yükleme bağlanmadıkları için özne değil cümle dışı öğedir. Bu öğrenin anlam bakımından her zaman özne ile örtüşmesi şart değildir.⁸¹

→ KARAGÖZ - *Ben de öyle yaptım **Hacivat!*** (KY)

Bu cümlede özne *bendir*. *Hacivat* cümle dışı unsurdur.

⁸¹ Leyla Karahan, a.g.e., s.21.

Cümlenin Tamamlayıcı Ögeleri

Özne ve yüklemden başka cümlenin tamamlayıcı ögeleri bulunmaktadır:

→ Nesne

→ Yer Tamlayıcısı (Dolaylı Tümleç)

→ Zarf Tümleci

Nesne

Cümlede yüklemün doğrudan etki ettiği ögeye “nesne” denir. Nesne, yüklemün gösterdiği hareketten doğrudan etkilenen varlık ya da kavramdır. Nesne, sadece yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bulunur. Nesne, geçişli fiil cümlelerinin zorunlu ögesidir.

→ KARAGÖZ - *Ben içkiyi sevmem yahu...*(İİ)⁸²

Karagöz’ün konuşma cümlesini ögelerine ayrıldığında nesne olan öge “içkiyi” kelimesidir.

Yüklem: *sevmem*

Özne : *ben*

CDU : *yahu*

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi nesne, daima yükleme halinde bulunan bir isim veya isim işlevli bir kelime grubudur.

⁸² Ünver Oral (Haz.), **Karagöz Oyunları -2- Nev-İcâd, Kitabevi Yay.**, İstanbul:2007, s.22-47.

→ KARAGÖZ - *İçki denen şu canavarı bayağı merak ettim.* (İİ)

Verilen konuşmadaki cümlenin ögeleri aşağıdaki gibidir:

Yüklem: *merak ettim*

Özne : *(ben) gizli özne*

Nesne : *içki denen şu canavarı*

Zarf T. : *bayağı*

→ KARAGÖZ -*Hacivat kafayı üşütmüş.* (İİ)

Yukarıdaki cümlenin ögeleri aşağıdaki gibidir:

Yüklem: *üşütmüş*

Özne : *Hacivat*

Nesne : *kafayı*

Türkçede nesne iki türdür: Eğer nesne ekli yükleme hâlindeyse buna “*belirtili nesne*”, eksiz yükleme hâlindeyse buna da “*belirtisiz nesne*” denir. Belirtili nesne, (-i, -u, -ü) yükleme hâli ekini alır ve belirli bir varlığı ifade eder. Belirtili nesnenin söz diziminde belli bir yeri yoktur, cümlenin herhangi bir yerinde bulunabilir. Özellikle vurgulanmak istendiğinde yükleme yaklaştırılır:

→ KARAGÖZ - *Muskayı açıverdim.* (KE)⁸³

Bu cümlenin ögeleri şu şekildedir:

Yüklem: *açıverdim*

Özne : *(ben) gizli özne*

Nesne : *muskayı*

Bu cümlede belirtili nesne görevinde bulunan kelime “*muskayı*”dır.

⁸³ Ünver Oral, a.g.e., s.60-92.

→ KARAGÖZ - O sözü aklı başında olmayan kızlar için söylemişlerdir.

Senin kızın aklı başında. (KE)

Yukarıda altı çizili cümlenin ögeleri şöyledir:

Yüklem: *söylemişlerdir*

Özne : *(onlar) gizli özne*

Nesne : *O sözü (belirtili nesne)*

Zarf T. : *aklı başında olmayan kızlar için*

→ KARAGÖZ - *Daha iyi bir şey yaptım Hacivat, bil bakalım? (KE)*

Karagöz'ün konuşmasından alınan yukarıdaki cümlenin çözümlemesi şu şekildedir:

Yüklem: *yaptım*

Özne : *(ben) gizli özne*

Nesne : *daha iyi bir şey (belirtisiz nesne)*

CDU : *Hacivat, bil bakalım?*

Yer Tamlayıcısı (Dolaylı Tümleç)

Yer tamlayıcısı; cümlede yüklem bildirdiği hareket, iş veya oluşun yerini ve yönünü bildiren ögedir. Başka bir deyişle hareketin, oluş ve kılışın “nereye, neye, kime” yöneldiğini; “nerede, nede, kimde” geçtiğini ve “nereden, neden, kimden” ayrıldığını gösteren cümle ögesidir. Yer tamlayıcısının bir diğer isminin dolaylı tümleç olmasının nedeni yükleme dolaylı olarak bağlanmasıdır.

→ HACİVAT - *Vay nur-u dîdem Karagöz!*

→ KARAGÖZ- *Vay beyaz çiğdem Hacivat!*

→ HACİVAT - *“Derdin nedir?” diye sormazsın?*

→ KARAGÖZ - *Sen de hiçbir akşam evinde oturmazsın. (KM)⁸⁴*

Yukarıdaki diyalogda altı çizili kelime cümlede yer tamlayıcısı görevinde kullanılmıştır.

→ KARAGÖZ - *Hacivat’ın masasında şamdanı var. Mısır buğdayı Üsküdar’da var, İstanbul’da var, her yerde var. (KM)*

Karagözün konuşmasında verilen cümlelerde altı çizili kelimelerin her biri dolaylı tümleç görevindedir. Bir cümlede birden fazla yer tamlayıcısı bulunabilir. Ayrıca son cümledeki dolaylı tümleç “her yerde”dir. Buradan anlaşılıyor ki bazı yer tamlayıcıları kendinden önceki yer tamlayıcılarının açıklayıcısı durumda olabilir. “Üsküdar’da, İstanbul’da” kelimeleri de cümlede dolaylı tümleç görevindedir. Buradan da isimler ve isim değerindeki kelime grupları cümlede yer tamlayıcısı görevinde bulunabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Cümle çözümlenmelerinde yer tamlayıcısını bulmak için yükleme “nereye, nerede, nereden; kime, kimde, kimden; neye, nede, neden” soruları sorulabilir:

⁸⁴ Ünver Oral, a.g.e., s.110-131.

→ KARAGÖZ - *Yavaş yavaş gözlerim kararıyor. Silsileyi ensende bulursan anlarsın şimdi.* (KM)

Nerede bulursan anlarsın?

Ensende bulursan anlarsın.

→ KARAGÖZ - *Yeni bir bela çıkmazsa milyoner olduk. Hele gel bakalım da bizim eve kadar gidelim.* (KM)

Nereye gidelim?

Eve gidelim.

→ İ. HAKKI - *Hay senin anlayış damarına turp sıkayım, be moruk!* (KM)

Neye sıkayım?

Anlayış damarına sıkayım.

Zarf Tümleci

Cümlede yüklem anlamını zaman, yer, yön, durum, miktar, tarz, sebep, ölçü, araç, soru, şart vb. yönlerden tamamlayan ögeye zarf tümleci adı verilir. Zarf olan kelimelerin hepsi cümlede zarf tümleci olarak kullanılabilir. Zarflar, cümlede genellikle çekimsiz olduklarından fiillere doğrudan bağlanır.

→ KARAGÖZ - *Şimdi galiba, suratına tokadı patlatacağım. Ağzını toplala!..* (KDS)⁸⁵

Verilen cümlede yüklem görevinde olan kelime “patlatacağım”dır. Yüklem anlamını zaman yönünden etkileyen kelime ise “şimdi”dir. Bu kelime cümlede zarf tümleci görevindedir.

⁸⁵ Ünver Oral, a.g.e., s.132-151.

→ KARAGÖZ - *Eyvahlar olsun!.. Bu gice buraya amma çeşit adamlar geldi.* (KDS)

Bu örnekte yüklemın anlamını zaman bakımından etkileyerek zarf tümleci olarak kullanılan kelime bir tamlama grubudur : “Bu gice.” Sıfat tamlaması zarf tümleci işleviyle kullanılmıştır.

Cümle çözümlemelerinde yükleme “*niçin, nasıl, ne zaman, ne kadar, ne şekilde, ne ile, kiminle, hangi durumda, hangi şartlarda*” gibi sorular yöneltılarak zarf tümleci ögesinin bulunması sağlanır:

→ KARAGÖZ - *Şu lafları birer birer söyle de anlayalım...* (KDS)

Yükleme sorulan “*nasıl*” sorusuna cevap “*birer birer*” ikileme grubudur. Cümlede zarf tümleci ögesi bu kelime grubudur.

→ KARAGÖZ - *Burası tulumbacı kahvesi değil! Şimdi kolundan tutar, dışarı atarım!* (KDS)

Verilen örnekte iki cümle bulunmaktadır. İkinci cümlede yükleme sorulan “*ne zaman*” sorusuna karşılık olan ve cümlenin zarf tümleci ögesi olan kelime “*şimdi*”dir.⁸⁶

CÜMLE DIŞI ÖGELER (CÜMLE DIŞI UNSUR)

Cümlenin kuruluşuna doğrudan katılmayan ve şekil olarak yükleme bağlanmayan; ancak cümlenin anlamını dolaylı olarak tamamlayan ve cümleler arasında bağlantı kurarak metnin oluşmasına katkıda bulunan öğelere “*cümle dışı öge*” denir. Cümle dışı ögeler açıklama, pekiştirme, onaylama, ret, sıralama vb. işlevlerle cümleler arasında görev yapar. Bu açıdan bağlaçlar, ünlemler, ünlem grupları, hitap sözleri, ara sözler, açıklayıcı cümleler; cümle dışı öge olarak kullanılır.

KARAGÖZ - *Vay seni gidi, beni bilmez vay! Beni köpek yerine koyarsın ha!*

KARAGÖZ - Eh, sen bilirsin. Allah Allah Allahallah!..

HACİVAT - Uzun lafın kısası Karagöz'üm. Para kazanmak ister misin ?

KARAGÖZ - Hah, gel gel gel! Biraz eğil şöyle.
(ŞK)⁸⁷

Yukarıda altı çizili kelimelerin her biri CDU örneğidir. Karagöz metnindeki cümleler çözümlenirken Cümle Dışı Unsurlara sıkça rastlanır. Çünkü metin içerisinde karşılıklı konuşmalar ve bu konuşmalara bağlı olarak seslenişler ile nidalar yoğunluktadır.

Karagöz Diyaloglarından Hareketle Cümle Çözümleme Örnekleri

→ HACİVAT - *İsimlerimiz birbirine karışmasın diye şöyle bir ezberleyelim.*
(ŞK)

Yukarıda verilen cümlenin çözümlemesi şu şekilde yapılabilir:

Yüklem: *ezberleyelim*

Özne : *(biz) gizli özne*

Zarf T. : *İsimlerimiz birbirine karışmasın diye / şöyle bir*

→ HACİVAT - *Eh, o zaman rahatlamışsınızdır artık. Şimdi çalamazlar.* (ŞK)

Verilen bu konuşmada iki cümle bulunmaktadır. Bu yüzden cümleler ayrı ayrı çözümlenmelidir. İlk cümlenin öğeleri aşağıdaki gibidir:

Yüklem: *rahatlamışsınızdır*

Özne : *(siz) gizli özne*

Zarf T. : *artık*

CDU : *Eh, o zaman*

⁸⁷ Ünver Oral (Haz.), **Karagöz Oyunları -3- Yeni, Kitabevi Yay.**, İstanbul:2007, s. 78-101.

Bu cümlede “*o zaman*” reel zamanı karşılamamaktadır. “*eh o zaman*” dilde kalıp haline gelmiş bir ifade biçimi olduğundan CDU olarak çözümlenmiştir.

İkinci cümlenin ögeleri şöyledir:

Yüklem: *çalamazlar*

Özne : *(onlar) gizli özne*

Zarf T. : *şimdi*

→ KARAGÖZ - *İyi ama Hacivat, ben köpek havlamasından korkarım.* (ŞK)

Yüklem: *korkarım*

Özne : *ben*

Zarf T. : *köpek havlamasından*

CDU : *İyi ama Hacivat*

→ KARAGÖZ - *Kömürlükte forma değiştiriyorum Hacivat!* (ŞK)

Yüklem: *değiştiriyorum*

Özne : *(ben) gizli özne*

Yer T. : *Kömürlükte*

Nesne : *forma (belirtisiz nesne)*

→ KARAGÖZ - *Canım efendim, böyle durup dururken bana vurmuyunuz. Arkadaşlara kötü örnek oluyoruz.* (ŞK)

Yukarıda verilen örnekte iki cümle bulunmaktadır. İlk cümlenin çözümlenmesi şu şekildedir:

Yüklem: *vurmayınız*

Özne : *(siz) gizli özne*

Yer. T. : *bana*

Zarf T. : *böyle durup dururken*

CDU : *Canım efendim*

İkinci cümlelerin ögeleri aşağıdaki gibidir:

Yüklem: *oluyoruz*

Özne : *(biz) gizli özne*

Yer T. : *arkadaşlara*

Nesne : *kötü örnek (belirtisiz nesne)*

→ HACİVAT - *Arkadaşlık böyle günlerde belli olur. Karagöz'üm, hemen geliyorum. (ŞK)*

Konuşmada iki cümle bulunmaktadır. Birinci cümlelerin ögeleri şunlardır:

Yüklem: *belli olur*

Özne : *arkadaşlık*

Zarf T. : *böyle günlerde*

İkinci cümlelerin ögeleri şu şekilde çözümlenebilir:

Yüklem: *geliyorum*

Özne : *(ben) gizli özne*

Zarf T. : *hemen*

CDU : *Karagöz'üm*

3.2 Karagözün Türkçeciliği

2009 yılında UNESCO'nun "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne"⁸⁸ eklenen Karagöz oyunlarının başkışisi olan Karagöz'ü Türkçecilik⁸⁹ akımına dâhil etmek gerekir. Bu bölümde öne sürülen savı kanıtlamak amacıyla Karagöz oyunlarında diyalogları oluşturan kelimelerden hareketle Karagöz'ün Türkçeciliği tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu tespit için; Karagöz metinlerindeki diyaloglarda geçen kelimeler ve bu kelimelerin kullanım biçimi, hangi anlama geldiği incelenmeye çalışılacaktır. Bu bölüm için kaynak olan diyaloglar, kolay ulaşılabileceği düşünüldüğünden Ünver Oral'ın eserlerinden seçilmiştir. Seçilen oyunlar şunlardır:

→ İki Kıskanç Kadın -Komedi 4 Perde-⁹⁰

→ Karagöz'ün Doktorluğu⁹¹

→ Ortaklar⁹²

→ Salıncak Safası⁹³

3.2.1 Kelime

Dilin, hece ya da hecelerden oluşan anlamlı en küçük birimine kelime denir. İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan canlı bir varlık olarak tanımlanan dil karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşıklık insan ırkının zihinsel, duygusal, kültürel zenginliğinden, inançlarından, farklı yaşam biçimlerinden, ihtiyaçlarından, devamlı araştırma ve kendisini geliştirip aşmaya çalışan bir niteliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Doğada canlı cansız milyarlarca varlığın bulunması, buna karşılık insanların doğadan hareketle evreni tanıma adına yaptıkları araştırma ve yorumlama isteği; dilin sürekli gelişmesi, değişmesi, zenginleşmesine neden

⁸⁸ http://unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/sokum_bb.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2015).

⁸⁹ Bkz. 2.2 Türkçeciliğin Doğuşu.

⁹⁰ Ünver Oral (haz.), **Karagöz Oyunları -1- Kâr-ı Kadim**, Bayrak Matbaası, İstanbul:2007, s.1-27.

⁹¹ Ünver Oral, a.g.e., s.50-61.

⁹² Ünver Oral, a.g.e., s.128-149.

⁹³ Ünver Oral a.g.e., s.150-182.

olmuştur. Doğadaki her varlığı karşılaması için yeni bir anlam verilmesi, dili içinden çıkılmaz bir hale sokacağından bir kelimeye yeni anlamlar yüklemek zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle sözcüğün temel anlamları yanında yan anlamları, mecaz anlamları, deyimsel anlamları, terimsel anlamları, soyut ve somut anlamları ortaya çıkarmıştır.

Yeni kavramları her zaman yeni kelimelerle karşılayamayız. Böyle bir yola başvurmak, zaten karmaşık bir yapıya sahip olan dili daha da karmaşık bir hale getirir. Bu sebeple keşfedilen yeni varlıkları, kavramları isimlendirmek, yeni anlamlar oluşturmak için dildeki mevcut⁹⁴ kelimelerden yararlanmak zorundayız. Seçilen Karagöz oyunlarında bazı konuşmalarda Hacivat'ın kullandığı kelimelerin yerine kullanılacak, dildeki mevcut kelimeler aşağıda tespit edilmiştir:⁹⁵

HACİVAT - *Canım birader bu hiddete sebep ne?*

KARAGÖZ - *Ne olacak, senin kapının önünde zırlayışın. Senin elinden, dilinden usandım, bıktım. Sende hiç utanma yok mu? Şu kapının önüne her akşam gelir. “Yar bana bir eğlence hıyar!” diye bağırır durursun. Amma da hıyar budalası herifmişsin be!... Bu yaşa gelinceye kadar hıyara doymadın mı? Bak şimdi tam mevsimdir! Koca Langa hıyarını on paraya satıyorlar. Al da doyuncaya kadar ye!... (İKK)*

Hacivat'ın konuşma cümlesinde geçen “birader” kelimesi Farsçadır. İki anlama gelmektedir:

1. Erkek kardeş.
2. mec. Dost, muhib.⁹⁶

⁹⁴ Dildeki mevcut kelimeleri işlemek yerine etkisi altına girilen dillere ve dilin sadeliğini kaybetmesinden dolayı dillere tepki olarak doğan akımın detayları için Bkz. 2.2 ve 2.3 .

⁹⁶ İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı yay. Ankara: 2006, s.202.

Bu konuşmada geçen “*hiddet*” kelimesi Arapça bir kelimedir. İki anlama gelmektedir:

1. Keskinlik şiddet, sertlik.
2. Öfke, gazap, tehevür.⁹⁷

Yine bu konuşmadaki “*sebep*” kelimesi Arapçadır. Günümüz Türkçesinde; *neden? niçin (ne için)?* gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁸

Yukarıda verilen örnek cümle toplam altı kelimedenden oluşmaktadır. Görüldüğü üzere bu altı kelimedenden üçünün mevcut Türkçede karşılığı olduğu halde etkisi altında kalınan dildeki kelimeler ile tamamlanmıştır. Bu durum bir yandan dile zenginlik katarken diğer yandan dildeki sadeliğin kaybolmasına neden olmuştur. Oysa Hacivat’tan hemen sonra konuşan Karagöz’ün kullandığı kelimelerin hepsi Türkçede mevcut olan kelimelerden oluşmaktadır.

HACİVAT - *Vah Karagöz vah! Hiç nezâket bilmezsin!*

KARAGÖZ - *Neden?..(İKK)*

Hacivat’ın konuşmasında “*nezâket*” kelimesi Farsçadır. Üç anlama gelmektedir:

1. İncelik, zariflik, centilmenlik.
2. Eğitilme, terbiye görme.
3. Önem, değer, ehemmiyet.⁹⁹

“*Nezâket*” kelimesinin yerine kullanılabilecek bunca kelime varken Farsçadan alınan kelimenin kullanılması dilin zaten karmaşık olan yapısını daha da karmaşık hale getirmektedir.

Karagöz’ün konuşmasında “*sebep*” kelimesi yerine “*neden*” kelimesini kullanması dildeki sadeliği koruduğunun bir göstergesidir.

⁹⁷ İsmail Parlatır, a.g.e., s.635.

⁹⁸ Mertol Tulum, **17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı**, TDK Yay., Ankara, 2011, s.1560-1561.

⁹⁹ İsmail Parlatır, a.g.e., s.1294.

Aşağıda verilen konuşmalarda dönemin sorunlarını eleştiren ve Karagöz ile birlikte Türkçecilik akımına dâhil edilebilecek kişiler tespit edilmeye çalışılacak, seçilen oyunlardaki kelimeler incelenmeye çalışılacaktır:

HACİVAT - *Vay Karagöz'üm, sen misin?*

KARAGÖZ - *Sabah akşam benden dayak yer misin?*

HACİVAT - *Dayak yemem, bir tabak helva olsa yerim.*

KARAGÖZ - *Onu bulsam ben de yerim.*

HACİVAT - *Geçen gün bendeniz fakîrhânede otururken canım sıkıldı, evden çıktım.*

KARAGÖZ - *Başka yere mi taşındınız?*

HACİVAT - *Evde canım sıkıldı, gezmeye gittim.*

KARAGÖZ - *Hiç evde oturmazsın, Hacivat!*

HACİVAT - *O gün de hava mutedil idi.*

KARAGÖZ - *Senin soyunu sopunu bilirim, hepsi gidi idi.*

HACİVAT - *Doğru bendeniz Kapakçılarbaşı'na!*

KARAGÖZ - *Benim de o günü işim vardı, gittim.*

HACİVAT - *Nereye?*

KARAGÖZ - *Atlamataşı'na...*

HACİVAT - *Bir de baktım ki Karagöz, o duhter-i pâkize-ahterler ordalar.*

KARAGÖZ - *Vay! Onlar o günü orda mıydılar?*

HACİVAT - *Kimler, Karagöz?*

KARAGÖZ - *Fındıklı'daki aktarlar.*

HACİVAT - *Aktarlar değil, a canım! Hanımefendiler...(OR)*

Konuşmalarda altı çizili olan kelimelerden bir tanesi Arapça olan “*mu'tedil*”dir. Türkçede farklı anlamları bulunmaktadır.

Mu'tedil (Ar.) 1. Ne pek çok ne de pek az olan, ortada bulunan.

2. Yavaş, sert olmayan, pek ilerisine gitmeyen, ılımlı.

3. Yerinde, uygun.

4. coğr. Ilıman.

5. fiz. Nötr.¹⁰⁰

Mevcut dilde karşılığı bulunan bu kelime gibi diğer kelimelerin de kullanılması Türkçecilik Akımının ortaya çıkışına neden olmuştur. Oysa medrese dili konuşan, sanattan anlayan birinin bu tip kelimeler yerine mevcut dildeki kelimeleri kullanılması ya da anlamını karşılayacak kelimelerin bulunmaması durumunda alınacak kelimelerin Türkçeye uyarlaması gerekmektedir.

Karagöz'ün Türkçe olmayı anlamaması, anlamazdan gelmesinin örneği verilen bu konuşmalarda görülmektedir. Yanlış anlaşılan ya da anlamazdan gelinen tamlama *duhter-i pâkize-ahterler*'dir. Tamlamayı oluşturan kelimelerin anlamları şunlardır:

Duhter (F.) Kız, kız çocuğu.¹⁰¹

Pâkize (F.) 1. Tertemiz, lekesiz, kusursuz.

2. Katışksız, halis, saf.

3. Kadın adı.¹⁰²

Ahter (F.) Yıldız.¹⁰³

¹⁰⁰ İsmail Parlatır, a.g.e., s.1144.

¹⁰¹ İsmail Parlatır, a.g.e., s.364.

¹⁰² İsmail Parlatır, a.g.e., s.1333.

¹⁰³ İsmail Parlatır, a.g.e., s.57.

Bu Farsça tamlamayı Türkçeye çevirmek istenildiğinde ortaya çıkan yaklaşık anlam *yıldız(lar) gibi kusursuz, saf, lekesiz, temiz kız-lar*'dır. Bu tamlamada "*ahter-ler*" kelimesinin sonuna eklenen "*ler*" eki Türkçede çokluk anlamı katan ektir. Farsça tamlama Türkçe bir ek ile çekimlenerek oluşturulmuştur. Bahsi geçen tamlamadan Karagöz'ün anladığı, anlamak istediği "*Fındıklı'daki aktarlar*"dır. Bu yanlış anlaşılma durumu oyunlara "dil komiği" olarak mizahi bir boyut katmıştır. Türk gölge oyunu olan Karagöz'deki mizahın az bir kısmı söze dayalıdır. Karagözdeki mizah genel olarak ses ve hareketten oluşur. Türk halk tiyatrosunda mizahı oluşturan "söz komiği" ve "hareket komiği" iki temel unsur olarak görülebilir.

Söz komiği ve hareket komiğinin tanımını İsmail Görkem şu şekilde yapmıştır:

*"Söz komiği, dil aracılığıyla ortaya konulan gülme, hareket komiği ise genel davranış, hareket ve eylemlerle gerçekleştirilen gülmedir."*¹⁰⁴

Türk halk tiyatrosunda söz ve hareketin ayrılmaz bir parça olduğunu Karagöz oyunlarında görmekteyiz. Ancak bu çalışmada genel manada söz komiği ele alınmıştır.

Yukarıdaki örnekte geçen "*aktar*" kelimesi Arapçadan Türkçeye geçmiştir. Kullanan ise Karagöz'dür. Ancak bu kelimenin mevcut dilde karşılığı bulunmadığı için Türkçeye uyarlanmıştır. Uyarlanmıştır denildi, çünkü kelimenin aslının "*attar*" olduğu tespit edilmiştir.

Aktar (Ar. Attar) "*güzel koku satıcısı*"; *yapma sözlerden*.

1. Baharat, ev ilaçları satan dükkân.

2. Baharat, iğne, iplik, kâğıt ve benzeri mal satan kimse.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Görkem, İsmail, 2006. "Anadolu-Türk Ağıtlarının Mizahî Karakteri Hakkında Bir Değerlendirme" Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı), S. 20, s. 153-168.

¹⁰⁵ İsmail Parlatır, a.g.e., s.68.

Bu tip kelimelere Türkçecilik Akımını oluşturanlar karşı değillerdir. Dolayısıyla böyle kelimeleri Karagöz'ün kullanması Türkçecilik Akımına dâhil edilemeyeceği anlamına gelmemektedir.

HACİVAT - *Gelirse ne yaparsın?*

KARAGÖZ - *Bir bardak Taşdelen suyu verip savarım.*

HACİVAT - *Bak bu sanatta biraz maharetin var. Benim de senin gibi birisine ihtiyacım var. O halde küşâd etmiş olduğum eczaneye gelirsiniz. Güzel bir kat da alafranga elbise giyersin. Başka birkaç eczaneyi de sana tarif ederim. Haydi şimdi eczaneye gidelim!*

HACİVAT - *(Gelir.) Aman Karagöz, ne kadar tuhaf olmuşsun!*

KARAGÖZ - *Ne olacak, çengel kuyruklu kırlangıç azmanı gibi bir şey oldum.*

HACİVAT - *Şimdi beni dinle!*

KARAGÖZ - *Anlat bakalım?*

HACİVAT - *Dikkat et, bir insandaki hastalığı anlamak için yapılan şeye teşhis-i maraz derler.*

KARAGÖZ - *Anladım, Turşucu Minas derler.*

HACİVAT - *Bir de konsulto vardır.*

KARAGÖZ - *Komposto varsa, getir yiyelim.*

HACİVAT - *Gel eczaneye gidelim. (Girerler.) Yukarıdaki rafta bulunan kapsül müşhil içindir.*

KARAGÖZ - *Anladım, miskinler için...*

(KD)

Maharet (Ar.) Bir iş görmedeki, ustalık, beceriklilik, elden iş gelme, marifet, hüner, meleke.¹⁰⁶

Küşâd (F) 1. Açma, fethetme.

2. Başlatma.

3. Yayın gerilerek okun atılması.¹⁰⁷

Alafranga (İt.) 1. Avrupa tarzına uygun, alaturka karşıtı.

2. Batılı hayatı benimsemiş kimse.

3. Batılıların kullandığı saat sistemi.¹⁰⁸

Konuşmalarda Hacivat'ın kullandığı bu kelimelerin hiç biri Türkçe değildir. Sözlük araştırmasında tespit edilen kelime karşılıkları yukarıdaki gibidir. Oysa Arapça, Farsça ve İtalyancadan alınan bu kelimeler yerine anlamlarını karşılayan mevcut dildeki kelimeler kullanılabilir. Türk-i Basit akımının da ortaya çıkışının en önemli nedenlerinden bir tanesi budur. Örneğin; “*Bu sanata biraz maharetin var*” cümlesinde “*maharet*” kelimesinin yerine “*yetenek, beceri*” kelimeleri kullanılabilir. “*O halde küşâd etmiş olduğum eczaneye gelirsiniz*” cümlesinde “*küşâd etmiş olduğum*” kelimeleri yerine “*açtığım*” kelimesi getirilerek hem kelime tasarrufu yapılmış olur hem de Türkçede bulunan kelimeler değerlendirilmiş olur. “*Güzel bir kat da alafranga elbise giyersin*” cümlesinde de “*alafranga*” kelimesi çıkarılarak “*batılı tarzda elbise*” eklenebilir.

Hacivat'ın kullandığı “*tuhaf*” kelimesi Türkçeye uyarlanmıştır. Tuhaf kelimesi Arapça “*tuhfe*” kökünden gelmektedir. Garip, görülmemiş, nadir, emsalsiz, gülünç, eğlenceli, anlaşılmaz vb. anlamlara gelmektedir.¹⁰⁹ Mevcut dilde anlamı bulunmayan kelimelerin Türkçeye uyarlanması hususunda Türkçecilik akımının temsilcilerinin katı tutumları bulunmamaktadır.

¹⁰⁶ İsmail Parlatır, a.g.e., s.992.

¹⁰⁷ İsmail Parlatır, a.g.e., s.951.

¹⁰⁸ İsmail Parlatır, a.g.e., s.71.

¹⁰⁹ İsmail Parlatır, a.g.e., s.1732.

Katı oldukları durum; Arapça ve Farsça tamlamalar ile mevcut dilde karşılığı bulunmasına rağmen başka dillerden kelimelerin alınması hususundadır.

Teşhis (Ar.) 1. Bir şeyi açık olarak gösterme, bir başkasından ayırma.

2. Seçip, tanıma.¹¹⁰

Maraz (Ar.) 1. İlet, hastalık.

2. mec. Keyifsizlik, dert, bela.¹¹¹

“*Teşhis*” ve “*Maraz*” kelimelerinin birleşimiyle oluşturulan bu Arapça tamlama yerine mevcut dilde karşılığı bulunan “*hastalık tespiti*” kullanılabilir.

Arapça ve Farsça tamlamaların yanında dilde karşılığı bulunduğu halde başka dillerden de kelimeler alınmıştır:

Konsülto (İt.consulto) Bir hastanın hastalığını teşhis etmek ve tedavisini kararlaştırmak için birkaç doktorun bir araya gelerek ortak değerlendirmede bulunması.¹¹²

Kapsül (Fr.capsule)

1. Eczalı tüfek tabancaları ateşlemek için barut içeren ince tenekeden ufak mahfaza.

2. Pek acı ve lezzetsiz bazı ilâçları kolayca yutmak üzere tutkaldan yapılmış yumuşak mahfaza.¹¹³

Kapsül kelimesinin bu diyaloglardaki anlamı ile sözlük anlamındaki ikinci madde örtüşmektedir. Ayrıca verilen konuşmada üç kere geçen “*eczane*” kelimesi de Farsça bir kelimedir. “*Ecza+hâne*” şeklinde oluşmuştur. Ecza dükkânı anlamına gelmektedir.¹¹⁴

¹¹⁰ İsmail Parlatır, a.g.e., s.1708.

¹¹¹ İsmail Parlatır, a.g.e., s.1012.

¹¹² İsmail Parlatır, a.g.e., s.920.

¹¹³ İsmail Parlatır, a.g.e., s.842.

¹¹⁴ İsmail Parlatır, a.g.e., s.381.

Bu kelimelerin kullanılmaması durumunda ortaya çıkan mizahi durumun yok olacağı düşünülmemelidir. Çünkü bu kelimeler olmadan da yanlış anlaşılmanın doğurduğu mizah, oyunlarda tespit edilmiştir:

HACİVAT - *Vay efendim buyursunlar.*

KARAGÖZ - *Bu ne Hacıvat?*

HACİVAT - *Ömründe daha bunu görmedin mi?*

KARAGÖZ - *Hayır görmedim.*

HACİVAT - *Buna bayram beşiği derler.*

KARAGÖZ - *Hangi Bayram'ın eşeği?*

(SS)

HACİVAT - *Bazı müşteriler salıncağa binemez sen bindireceksin.*

KARAGÖZ - *Elbette bindiririm.*

HACİVAT - *Haydi bakalım... Bir de sen kendin bin bakayım! Çık üstüne...*

KARAGÖZ - *Peki çıkayım. (Karagöz salıncağın üstüne çıkar.) Haydi salla beni!..*

HACİVAT - *Karagöz, sesin derin geliyor. Ne taraftasın?*

KARAGÖZ - *Salıncağın üstünde.*

HACİVAT - *Karagöz'üm in aşağı!.. Salıncağın bütün iplerini kıracaksın.*

KARAGÖZ - *(Salıncaktan inerek) Birader sen söylemedin mi, üstüne çık diye?*

HACİVAT - *Altına gir!*

KARAGÖZ - *Peki gireyim (Karagöz yüzükoyun salıncağın altına yatar.) Salla!..*

HACİVAT - *Nerdesin?.. Yine sesin derin geliyor.*

KARAGÖZ - *Altındayım, altında...*

(SS)

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere mizahi boyut için Hacivat'ın mevcut dilde olmayan kelimeleri kullanması gerekmektedir. Hacivat tarafından yanlış anlaşılacak, farklı anlamlarda kullanılacak kelimelerin tercih edilmesi Karagöz'e fırsat doğurmuştur. Bu fırsat Karagöz'ü halktan biri yaparken zaman içerisinde oyunların dahi Karagöz oyunları olarak anılmasına neden olmuştur.

Eski Anadolu Türkçesinin yerini Osmanlı Türkçesinin almaya başladığı XV. yüzyılın ikinci yarısı ve XVI. yüzyılın başlarında, bazı şairler tarafından bilinçli bir şekilde başlatılan dilin sadeliğini koruma hareketinin etkileri XVI. yüzyılda ortaya çıkan Karagöz oyunlarının başkışisi olan Karagöz'de de bulunmaktadır. Bu tespiti yukarıda verilen örneklerde açık bir şekilde görmek mümkündür. Türkçecilik fikrini savunanlar sanatın halkın anlayabileceği dil ile yapılmasını savunmuşlardır. Yani, sanatın dilinin halkın kullandığı dil olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu durumda Karagöz de tercih ettiği kelimeler bakımından akımın önemli temsilcilerinden biri olarak görülmelidir.

SONUÇ

“Karagöz” kelimesi üzerine sözlük taraması yapıldıktan ve Karagöz üzerine çalışan, araştırmalar yapan aydınların tanımları incelendikten sonra varılan kanı; “Karagöz” kelimesinin tanımı çeşitlilik gösterse de bu çeşitlilik yalnızca kelime farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bu farklılıkların birleştiği nokta; Karagöz, deve veya manda derisinden yapılan ve tasvir adı verilen insan, hayvan, bitki, eşya şekillerinin çubuklara takılıp arkadan verilen ışıkla beyaz perde üzerinde hareket ettirilmesine dayanan gölge oyununun bir parçası olduğu yönündedir.

Gölge oyununun Anadolu topraklarına gelişi hakkında da çeşitli görüşler mevcuttur. Ancak görüşler içinde en tutarlı olanı XVI. yüzyılda Yavuz Sultan Selim zamanında Mısır’dan geldiği yönünde olan görüştür. Bu görüşün aydınlar tarafından benimsenmesinin en önemli nedeni ele geçen kaynakların gösterdiği noktanın bu doğrultuda olmasıdır.

Mukaddime, muhavere, fasıl ve bitiş olmak üzere dört bölümden oluşan Karagöz oyunlarının içeriği en genel sınıflandırma ile “Kâr-ı Kadim” ve “Nev İcâd” olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Günümüzde yok olma noktasına gelen Karagöz oyunlarının içeriği, gölge oyununu canlı tutmak amacıyla modernleştirme çabasıyla sayıları oldukça az olan Karagöz ustaları tarafından tekrar düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda genel sınıflandırmayı modernleştirmek için düzenlenen “Yeni” oyunlar üçüncü bir başlık olarak Karagöz oyunlarının içeriği sınıflandırmasına eklenebilir.

Günümüzde Karagöz oyunları can çekişmektedir. Bu durumun en önemli sebebi Karagöz sanatına sahip çıkması gereken kurumların (“Milli Eğitim Bakanlığı” ve “T.C. Kültür Bakanlığı”) bu konuyu gündemlerine almamasıdır. Oysaki istenildiği takdirde Karagöz oyunlarındaki diyalogların “Türkçe Dil Bilgisi” derslerine uyarlanabileceği bu tezde gösterilmeye çalışılmıştır. Bu hususu göstermeye çalışırken kullandığımız yöntem, cümle çözümlemesidir. Bu yöntemle görüldü ki cümlenin öğeleri konusu, Karagöz diyaloglarından hareketle anlatılabilecek niteliğe sahiptir. Ayrıca bunun için oyunun içeriğinin hiçbir önemi yoktur. Şöyle ki hem “Nev İcâd” hem de “Kâr-ı Kadim”

oyunlardaki diyaloglar seçim yapılmaksızın kullanılabilir. Böylelikle Karagöz oyunları istenildiği takdirde öğrencilere aktarılmış ve merak uyandırılmış olur. Bunun dışında Karagöz oyunlarının okullarda, özellikle ilköğretim öğrencilerine öğretim aracı olarak kullanılabilmesi gelişmiş ülkeler tarafından kanıtlanmıştır. Bu durumda müfredatı düzenleyen kurumların harekete geçerek bu konuyu gündeme alması gerektiği düşünülebilir.

Burhanettin Çakım'ın tanımında Türkçecilik akımının, Eski Anadolu Türkçesinin yerini Osmanlı Türkçesinin almaya başladığı XV. yüzyılın ikinci yarısı ve XVI. yüzyılın başlarında, bazı şairler tarafından bilinçli bir şekilde başlatılan dilin sadeliğini koruma hareketi olduğunu gördük. Bu fikri savunan şairlerin, aruz vezniyle, klasik edebiyatın kurallarına bağlı fakat sade Türkçe ile şiir yazarak, yaygınlaşmaya başlayan Osmanlı yazı diline karşı bir tepki olarak ortaya çıktıklarını yine aynı tanımın devamında gördük. Bu bağlamda Karagöz'ün Türkçeciliği bölümünde Hacivat-Karagöz'ün konuşmalarındaki kelimelerin anlamları incelenmiştir.

İncelemeler sonucunda XV. yüzyılın ikinci yarısında ve XVI. yüzyılın başlarında özellikle şairlerin, Arapça ve Farsçanın etkisi altına girerek oluşturulan yüksek zümre edebiyatının etkileri Karagöz oyunlarında Hacivat'ın konuşmalarında görülmüştür. Kullandığı kelimeler ve tamlamalar bakımından Hacivat'ı bu safa koymak mümkündür. Karagöz ise Hacivat'ın tam tersi bir kişidir. Karagöz, Hacivat'ın kullandığı Arapça ve Farsça tamlamalardan oluşan kelimeleri anlamaz / anlamazdan gelmektedir. Bu durum söz komiğini ortaya çıkarmaktadır. Karagöz'ün tercih ettiği kelimeler mevcut dilde bulunan kelimelerdir. Türkçecilik akımının savunduğu dilin sadeliğini koruma hareketine Karagöz'ü de tercih ettiği kelimeler açısından koymak mümkündür. Hatta bu akımın önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmelidir.

Bu tezde, Karagöz oyunlarının Türkçe Dil Bilgisi derslerinde uygulanabilirliği ve Karagöz için tercih edilen kelimeler bakımından Türkçecilik akımına dâhil edilebileceğini göstermeye çalıştık. Aynı zamanda, Karagöz oyunlarındaki diyalogların istenildiği takdirde özellikle söz dizimi konusunda oldukça zengin bir materyal olduğunu göstermek istedik.

Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun en önemli kolu olan Karagöz'ü canlı tutmak, yaşatmak için gerekli kurum ve kişilerin harekete geçmesi gerektiğini düşünüyoruz. Böylece Karagöz oyunlarının can çekişmekten kurtarılabilceğini düşünmekte ve gelecek nesillerin de Karagöz'ü tanıma fırsatı bulabileceği kanaatindeyiz.

EKLER

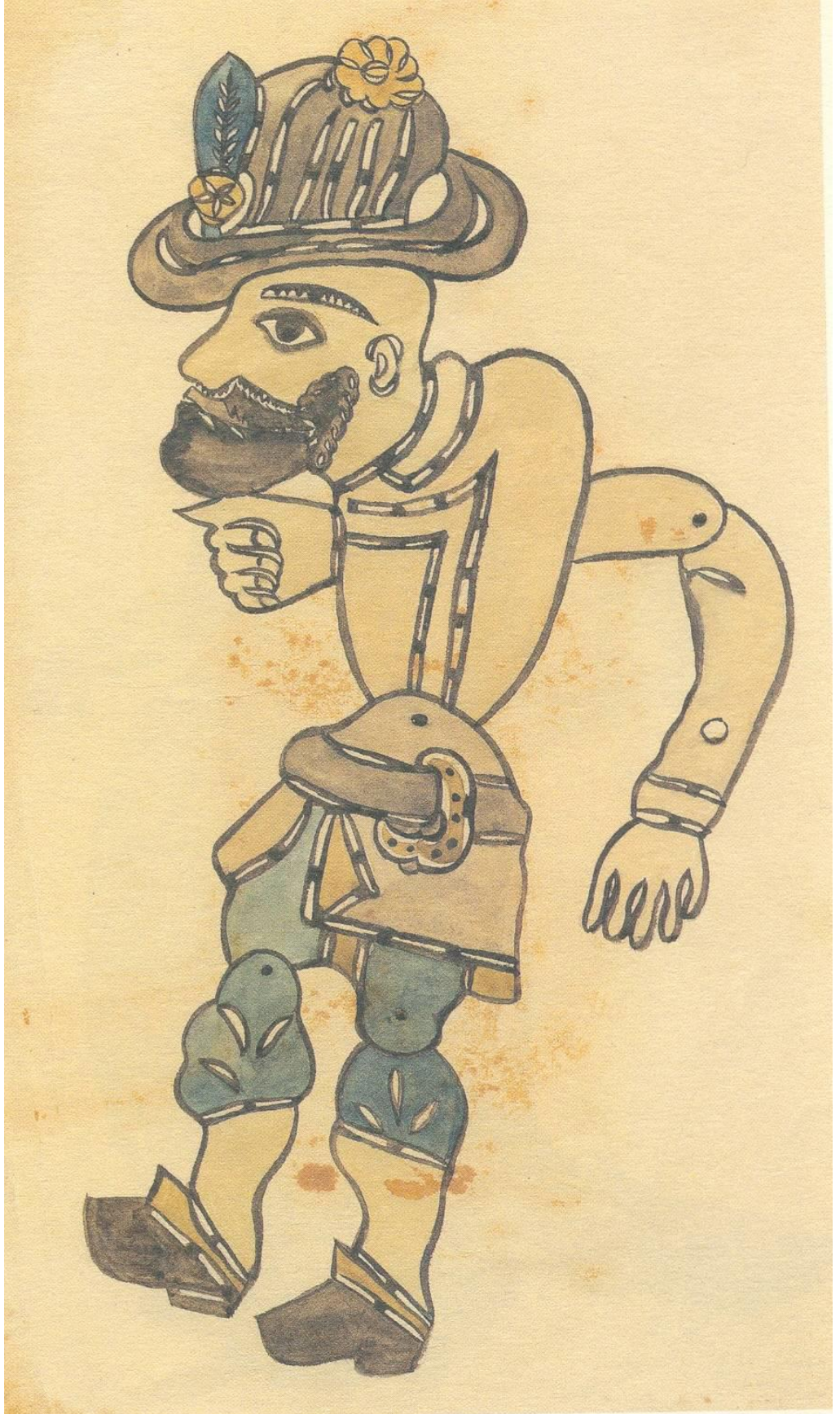
Karagöz tasvirleri Dürrüşehvar'dan alınmıştır.¹¹⁵ Tasvirler, Karagöz ustalarına göre ufak tefek değişiklikler gösterebilmektedir.

KARAGÖZ:

¹¹⁵ DUYURAN, Dürrüşehvar, *Karagöz*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s.47-71.

KARAGÖZ (1):

KARAGÖZ (DUVAKLI):

KARAGÖZ'ÜN OĞLU:

HACIVAT:

ZENNE

Zenne tiplerinin farklı oluşunun nedeni; kesimler oyunun oynatılacağı bölgenin giyim tarzı dikkate alınarak süslenmiş veya kesimi yapan şahısların farklı oluşundan kaynaklıdır.

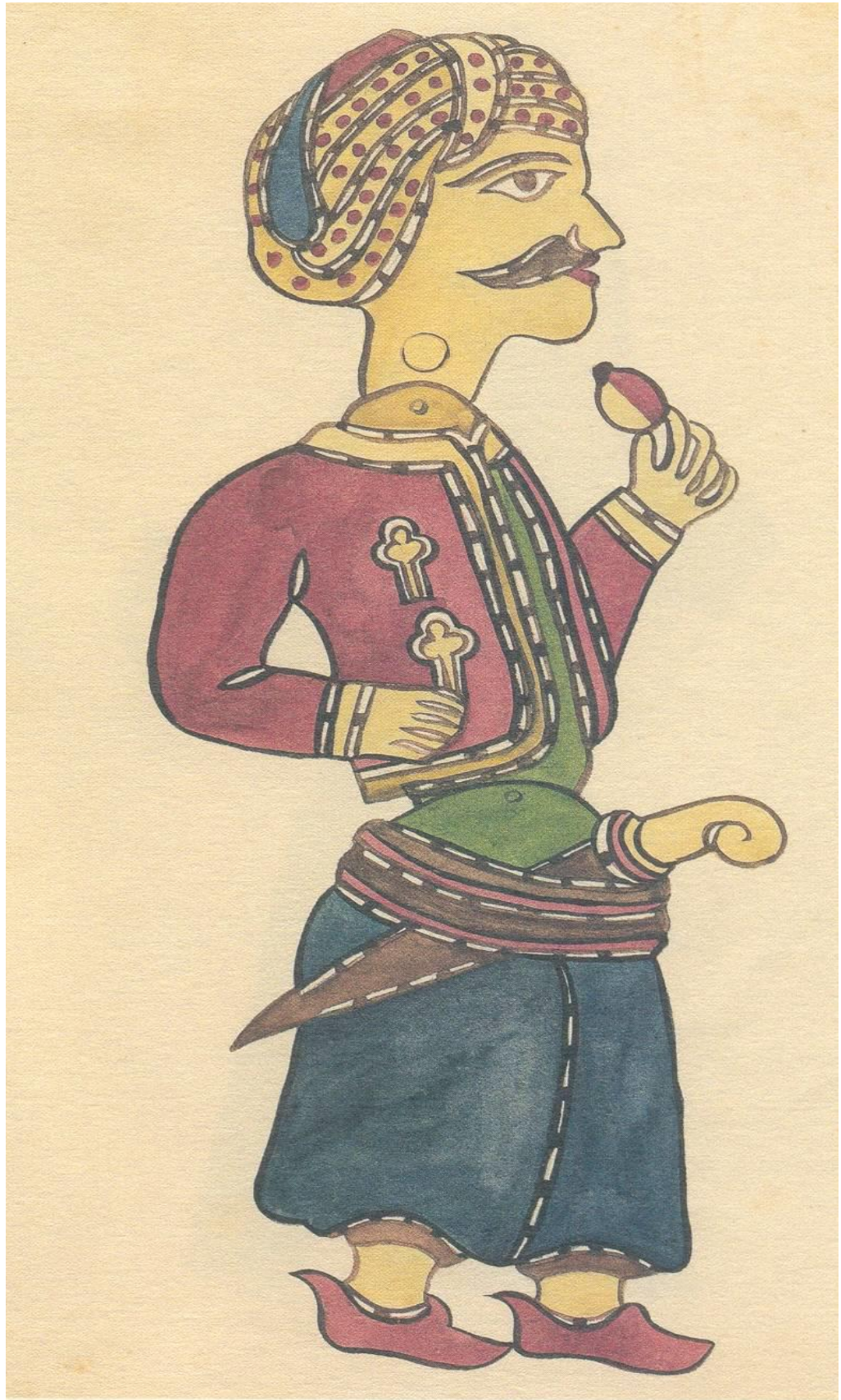
Yahudi:

Çelebi:

Efe:

Matiz:

Acem:

Çelebi: Değişik biçimlerde Çelebi :

Beberuhi:

Cevdet Kudret Karagöz Oyun Örneği:

KARAGÖZ METİNLERİ

CEVDET KUDRET

III Ö D Ü L L Ü

— Geçen sayıdan —

- ACEM — (*Türkü söyleyerek gelir.*)
(*Türkü*)
Sabahtan kaldım çeşme başında
Ayna elinde rastık kaşında
Men bir can gördüm on dört yaşında
(*Nakarât*)
Hara varırsen gama var gama
Gölmek altında meme var meme
Sabahtan kaldım yol kenarında
Bülbüller öter çay kenarında
Men bir yâr gördüm Urla dağında
Hara varırsen gama var gama
Gölmek altında meme var meme
Bir elma attım havaya
Doldur doldur balaya
Özüm getir özge yere rgalaya
Hara varırsen gama var gama
Gölmek altında meme var meme
Aman aman aman, vıy dile can!
KARAGÖZ — (*Gelerek.*) Aman aman aman!
ACEM — Men ki ünlirem, sen ki gabağımdan ünleyübsen. Acem'sen?
KARAGÖZ — Acem'im.
ACEM — Haranın Acem'isen?
KARAGÖZ — Acemistan'ın.
ACEM — İrân'isen?
KARAGÖZ — Ayrırlı.
ACEM — İrân'ın hansî tarafından?
KARAGÖZ — Koyu tarafından.
ACEM — Böyle memleket İrân'da yok imdi.
KARAGÖZ — Yeni kurdular.
ACEM — Bizim irân'ı bilmirsen. Çoh büyükdi.
KARAGÖZ — Çok mu büyük?
ACEM — Dünyanın dörtte üç buçuğu bizim İrân'di.
KARAGÖZ — Sizden başkasına kümes kadar yer kalır.
ACEM — Bizim İrân'da öyle binalar olupdi ki burda kâşâneler onların yanında çocuh gibi kalır.
KARAGÖZ — Sen nerelisin?
ACEM — Tahrânlı.
KARAGÖZ — Hemşerimişiz.
ACEM — Özün Tahrân'a yakınsen?
KARAGÖZ — Yakın ya. Ben de tarhanalı... Sizde pehlivan çıkar mı?
ACEM — Bizim diyârın hemisi pehlivandi.
KARAGÖZ — Öyleyse sen de pehlivansın.
ACEM — Belf. Bizim şahın bir pehlivânı olupdi, on arşın boyu, üç arşın galınlığı vardı.
KARAGÖZ — İsmi nedir?
ACEM — Şîr-i Yezdan Ali Ekber Şebüsterî.
KARAGÖZ — Bu ismi de ekledin mi, on bir arşın olur.
ACEM — Kâinâtın pehlevanları gelüpdi.
KARAGÖZ — Hepsini yeniyor, demek?
ACEM — Hâcet bırakmır, gören pehlevan firâr edir.
KARAGÖZ — Hiç güleşmedi mi?
ACEM — Amerika'dan iki pehlevan geldi. Şah kim irâde eyledi, Tahrân'ın meydanında garşılaştılar: Birin Hemedân'a, birin Tebriz'e havâdan gönderdi.
KARAGÖZ — Yol masrafından kurtulmuşlar.
ACEM — Ali Ekber hırsın alamadı, kendin pek tutdu, perçemin gavrayıp kendi gövdesin elli arşın yukarı kaldırdı.

KARAGÖZ — Havâdan pehlivanmış.
 ACEM — Özüm de pehlevânem; gelmişim bura çatışmaya.

KARAGÖZ — Burdaki pehlivanı pek yenemezsin zannederim.

ACEM — Haradır bu pehlevan? Haber salâhım, gele.

KARAGÖZ — Hacivat, buraya gel!

HACİVAT — (*Gelir.*) Hoş geldin, Cebbar Pehlivan.

ACEM — Hoş bulmuşsen.

HACİVAT — Hangi diyardan geliyor-sun?

ACEM — Tebrîz, İsfahân, Hemedân, Tahrân, Horasân, Validehân...

KARAGÖZ — Valide Hanı'nda odaları mı gezmiş?

HACİVAT — Ne vazife ile geldiniz?

ACEM — Özüm pehlevanlık edirem.

HACİVAT — Demek güleşeceksin.

ACEM — Belî.

HACİVAT — Güleşecek pehlivan karşınızda.

ACEM — Pehlivan bu olupdi? Bu çocuhdi.

KARAGÖZ — Çocuk mocuk, hodülü meydan!

ACEM — Çoh gabadayılık eyleme. Men ki güleşende hırtı pırtın dökerem.

KARAGÖZ — "Hırtı pırtı" ne?

HACİVAT — Barsaklarını dökcek.

KARAGÖZ — Bulaşık mı döküyor? Hodülü meydan!

ACEM — Hodülü! (*Güleşirler, Acem yenilir.*) İdmanım temâm değildi.

KARAGÖZ — Git, tamamla da gel! (*Pastav.*)

(*Acem kaçar.*)

HACİVAT — Âferin, Karagöz! Yüzümü ağartıyorsun. Haydi çekil evine. (*Giderler.*)

ARNAVUT — (*Türkü söyleyerek gelir.*)

(*Türkü*)

Tunada çırpır bezini

Kim sarmaz (haydi mori mori) Bulgar kızını
 Öpeydim elâ gözünü

Dimyalu (haydi mori mori) gümüş
 gerdanı

Duvara vurdum kazmayı

Başına bağla yazmayı

Kim sevmez böyle yosmayı

Dimyalu (haydi mori mori) gümüş
 gerdanı

(*Karagöz de beraber oynar.*)

Selâmin-küm tuzuyle, biberiyle!

KARAGÖZ — Aleyküm-selâm sirkesiyle, sarmısağıyle!

ARNAVUT — Maşallah, âdemisin?

KARAGÖZ — Kôr müsün?

ARNAVUT — Yok, canım. Sahi, âdemisin?

KARAGÖZ — Olacağım.

ARNAVUT — Doğru. Daha olmamışın.

KARAGÖZ — Yerim kurak da, ondan.

ARNAVUT — Kozbitari kozbitari, kim yemez yağlı bumbari?

KARAGÖZ — İstersen boklu işkembe ye.

ARNAVUT — Baş alırım, baş satarım; baş olmam, muhannet arkadaşı.

KARAGÖZ — Ne olursan ol, bana ne!

ARNAVUT — Ha mori tüfek, keçi boku saçma, haddin varsa kaçma.

KARAGÖZ — Arnavut acele ile keçi bokunu saçma yaptı.

ARNAVUT — İşkodra, Yanya, Kosova, Selânik, burda celdim.

KARAGÖZ — Ne getirdin?

ARNAVUT — Altı yüz baş cetirdim.

KARAGÖZ — Ne başı getirdin?

ARNAVUT — Yok canım, davar cetirdim.

KARAGÖZ — Sattın mı?

ARNAVUT — Nasıl satılmaz? Hepsi kavırcuk.

KARAGÖZ — "Kavırcuk" ne?

ARNAVUT — Ka... ka... kavır...

KARAGÖZ — Vazgeç, küçük dilini yutacaksın. Şimdi memlekete mi?

ARNAVUT — Yok, canım! İşittim burada bir pehlivan varmış.

KARAGÖZ — Sen de pehlivan mısın?

ARNAVUT — Var mı bana karşı çıkacak pehlivan?

KARAGÖZ — Güleş biliyorsun demek?

ARNAVUT — Nerede cüleştim, hepsi yendim.

KARAGÖZ — Ömründe hiç yenilmedin mi?

- ARNAVUT — Ben yenilmem.
 KARAGÖZ — El elden üstündür.
 ARNAVUT — Ben kolay biliyor.
 KARAGÖZ — Oyunla mı yeniyorsun?
 ARNAVUT — Baktım, karşıdaki beni alt edecek, hemen tapanca çekiyor... Te bu... Cebertiyorum.
 KARAGÖZ — Gördün mü belâyı!
 ARNAVUT — Nerede bu pehlivan? Söyle celsin.
 KARAGÖZ — Biraz işi var.
 ARNAVUT — Vaktim dar, çok beklemem.
 KARAGÖZ — Dur, çağırayım. (*Gider.*)
 — Abla! Şu kapıyı sürmele.
 KARAGÖZ'ÜN KARISI — Akşam olmadı daha.
 KARAGÖZ — Gündüz de hırsız varmış.
 ARNAVUT — (*Bağırarak.*) Haydi mori, nerede bu pehlivan?
 KARAGÖZ — (*Yukarıdan.*) Acele etme, geliyor.
 ARNAVUT — Çok kızdırma, kırarım kapıyı.
 KARAGÖZ — Sayım suyum yok. Daha saklanmadım.
 ARNAVUT — Kırarım kapu, cirer içerde çekerim bıçak, inirim sepetleme.
 KARAGÖZ — İstersen küfeleme in.
 — Abla, ben ne dersem
 “— Al.” de.
 ARNAVUT — Çektim tabanca, celiyorum orada.
 KARAGÖZ — Abla! şu tüfeği ver.
 KARAGÖZ'ÜN KARISI — Al.
 KARAGÖZ — Tabancayı da ver.
 KARAGÖZ'ÜN KARISI — Al.
 KARAGÖZ — Şu kılıcı da ver.
 KARAGÖZ'ÜN KARISI — Al.
 KARAGÖZ — Şu kulaklıyı da ver.
 KARAGÖZ'ÜN KARISI — Al.
 KARAGÖZ — Palayı da getir.
 KARAGÖZ'ÜN KARISI — Al.
 ARNAVUT — Ben öyle silâhtan korkmam.
 KARAGÖZ — Yutturamadık.
 ARNAVUT — Şimcik celiyorum.
 KARAGÖZ — Abla! Şu komşudan bir ekmek bıçağı iste.
 ARNAVUT — Ben ne zaman kırdım kapu, çöreceksin.
 KARAGÖZ — Şurdan bana bir yorgan iğnesi verin. — Ben de geliyorum! (*Arnavut kaçar.*) — Vay canına! Arnavut'un dışı cilâlı, için kofmuş. Yorgan iğnesinden korktu.
 LÂZ — (*Türkü söyleyerek gelir.*)
 (*Türkü*)
 Yollasun kızı bize
 İndim dere beklerim
 Fınduk dalı eklerim
 Yedi yıldır çalışdum
 Vah penüm emeklerim
 Pir ok atdum tenüze
 Vardı çıkdı yüzüne
 Selâm söyle reyüze
 Terede gülgen talı
 Yüklen de cel yukarı
 Senin cibi çapkuna
 Çim verir iki karı
 İndim derelerüne
 Pilmem nerelerüne
 Elmas yüzük yaptırđım
 O tumbul ellerüne
 (*Karagöz de beraber oynar. Lâz sükût eder.*)
 (*Sürecek*)

ATLETİZM TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

Öğ. Alb. Nurettin Alkanat

Yakında Çıkıyor

KAYNAKÇA

AKSAN, D. (2009). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

AND, M. (1985). *Geleneksel Türk Tiyatrosu (Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri)*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

AND, M. (1985). *Geleneksel Türk Tiyatrosu (Kukla - Karagöz - Ortaoyunu)*. Ankara: Bilgi Yayınları.

AND, M. (1965). “Köylerde Kukla ve Kuklacılık”. Türk Folklor Araştırmaları.

ARAT, R. R. (1987). *Türk Dilinin İnkişafı, Makaleler I*. Ankara: TKAE Yayınları.

ATSIZ, N. (1997). “16. Asır Şairlerinden Edirneli Nazmi'nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Ehemmiyeti”, *Makaleler I*. II. Baskı. İstanbul: İrfan Yayınları.

BANARLI, N. S. (1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*. İstanbul: MEB Basımevi.

BURAN, Ahmet vd. (2011). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri-I*. Anadolu Üniversitesi Web-Ofset tesisleri.

ÇAKIM, B. (1996). Türkî-İ Basit Akımı. *Türk Yurdu*. 104, 49.

DUYURAN, D.(2000) *Topkapı Saray'ındaki Tasvirleriyle Karagöz*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Folklor ve Etnografya Dizisi:3.

ERCİLASUN, A. B. (2008). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

ERCİLASUN, A. B. (2013). Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri. *Dil Araştırmaları*. 12, 17-18.

ERGİN, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basın/Yayın/Tanıtım.

GÖRKEM, İ. Anadolu-Türk Ağıtlarının Mizahî Karakteri Hakkında Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı)*. 20.

İŞİTMAN, İ. R. (1941). *Muhakemet-ül Lûgateyn*. TDK Yayını. (Dönemin diline çeviren).

İPEKTEN, H. (1988.) *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

(İSLAM ANSİKLOPEDİSİ) (1964). Cilt: 9. İstanbul: MEB Basımevi.

KARAHAN, L. (2005). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

KUDRET, C. (1992). *Karagöz*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

KÖKSAL, M. F. (2001). Edirneli Nazmî- Mecma ‘u’n- nezâir (İncele - Tenkitli Metin). 3 Cilt. *Yayımlanmamış doktora tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KÖPRÜLÜ, M.F. (1928). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

KÖPRÜLÜ, M.F. (1928). *Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divân-ı Türk-î Basît*. İstanbul.

KORKMAZ, Z. (1994). “XI-XIII Yüzyıllar Arasında Oğuzca” Ankara: TDAY Belleten.

MAZIOĞLU, H. (1977). Edirneli Nazmî’nin Pend-i Attâr Çevirisi. *Türkoloji Dergisi*. Ankara.

TULUM, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TDK. (1994). *Okul Sözlüğü*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ORAL, Ü. (haz.). (2007). *Karagöz Oyunları -1- Kâr-ı Kadim Oyunlar*. İstanbul: Bayrak Matbaası.

ORAL, Ü. (haz.). (2007). *Karagöz Oyunları -2- Nev-İcâd*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

ORAL, Ü. (haz.). (2007). *Karagöz Oyunları -3- Yeni*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

ÖKSÜZ, Y. Z. (1995). *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*. Ankara: TDK Yayınları.

ÖZÇÖREKÇİ GÖL, N. Z. (2008). *Türk Gölge Oyunu Karagöz*. Gölgenin Renkleri Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi Karagöz Tasvirleri Koleksiyonu Kataloğu. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.

PARLATIR, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınları.

SAKAOĞLU, S. (2003). *Türk Gölge Oyunu Karagöz*. Ankara: Akçağ Yayınları.

SEVİLEN, M. (1969). *Karagöz*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

SÖNMEZ, S. (haz.). (2005). *Karagöz Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

ŞEMSEDDİN, S. (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.

TİMURTAŞ, F. K. (1981). *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*. İstanbul: Vilâyet Yayınları.

e-Kaynaklar

- 1) Anadolu Üniversitesi. (2007). *Söz Dizimi*.
<http://eogrenme.aof.edu.tr/eKitap/TDE303U.pdf> (Erişim Tarihi: 02.05.2015)
- 2) Gösterim Sanatları Sözlüğü. (1983). <http://tdk.gov.tr>
(Erişim Tarihi: 15.12.2013)
- 3) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/muharrem_ergin_turkce_tarihsel_gelisim.pdf (Erişim Tarihi: 01.02.2015).
- 4) Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri (t.y.).
<http://www.edebyahu.com/odev/983/turkcenin-dunya-dilleri-arasindaki-yeri>
(Erişim Tarihi: 03.05.2015).
- 5) Türkçenin Tarihi Gelişim Tablosu. (t.y.).
<http://www.liseedebiyat.com/index.php/ders-notlari/34-9-sinif-dl-ve-anlatim8/2498-tuerkcenn-tarh-gelm-tablosu.html>
(Erişim Tarihi: 02.07.2015).
- 6) Unesco. (2008). *Somut Olmayan Kültürel Miraslar*.
http://unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/sokum_bb.pdf
(Erişim Tarihi: 10.07.2015).
- 7) Wikipedia. (2003). <http://en.wikipedia.org/wiki/Wayang> (02.06.2015)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ADI ve SOYADI	Deniz ÇÖMEZ
DOĞUM YERİ ve TARİH	Bottrop/Almanya - 21.08.1989
MEDENİ HALİ	Evli
E-MAİL	devaendeniz@gmail.com
ADRES (EV)	Zafer Mahallesi Ağrı Sokak Çilingir Apartmanı No:7 Daire:3 Yenibosna / İstanbul.
ADRES (İŞ)	Talatpaşa Mahallesi Aslangazi Caddesi Ulaş Sokak No: 1 Kağıthane / İstanbul.
TELEFON (CEP)	0507 143 88 80

EĞİTİM DURUMU

2013 -	İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans
2008 - 2012	Lefke Avrupa Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı

YABANCI DİL

Orta seviyede Almanca ve İngilizce

İŞ TECRÜBESİ

2014 -	Zirve Etüt Eğitim Merkezi Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni
2013 - 2014	M. Akif Bilgi Evi / Türkçe Öğretmeni